

ΚΑΝΑΚΗΣ Ι. ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ

ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΚΑΝΑΚΗΣ Ι. ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ

ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Για τον ανείγγο και
ανείγγο, τον σύμφωνο
Βαβυλώνα
Χανιά 14/3/2006

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΧΑΝΙΩΝ

2006

ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Copyright © 2006. ΚΑΝΑΚΗΣ Ι. ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ

Έκδοση: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων

Γενική Επιμέλεια: Πηνελόπη Ι. Ντουντουλάκη

ISBN: 960-86576-9-5

Σχεδίαση: Νίκος Παρθενόπουλος, Έφη Μικελάκη

Φωτογραφίες: Φάνης Μανουσαάκης

Images: Γιάννης Καραβίας

Εκτυπώσεις: ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ Α.Ε.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της Ελληνικής νομοθεσίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη ή κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αύξ. αριθ. 59686
Χρονολ. λίσταγ. 6/4/2006
Είδος κτλ. Άλλα κείμενα
Αριθ. 392/ΓΕΡ

ΚΑΝΑΚΗΣ Ι. ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ

ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΧΑΝΙΩΝ

2006

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΧΑΝΙΩΝ

Πολλές φορές έχω διερωτηθεί και ακόμη πιο πολλές έχω επιχειρήσει να καταλάβω αυτή την ιδιαίτερη «ράτσα» των ανθρώπων που καλλιεργούν και αναδεικνύουν τα πιο ευγενικά, τα πιο δυσδιάκριτα, τα πιο σύνθετα και τέλος τα πιο σπάνια από τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας, ενός λαού, ενός τόπου! Οι ξεχωριστοί αυτοί άνθρωποι είναι ουσιαστικά αυτοί οι οποίοι, όχι μόνο καταγράφουν τον πολιτισμό μας σε όλες του τις εκφάνσεις, αλλά και συμβάλλουν καθοριστικά στην αναδημιουργία του και στον εμπλουτισμό του με τα όποια στοιχεία από την ισχνή, δυστυχώς, σύγχρονη πραγματικότητα.

Από την καθημερινότητα όλων μας και με τη διαδικασία μιας ιδιότυπης «απόσταξης», μεταφέρεται στις επόμενες γενιές αυτό το «κάτι», που απομένει και επιμένει, αυτό το «κάτι» το ξεχωριστό, στο οποίο τόσο όμορφα και με τόση μαστοριά - και όχι βέβαια για πρώτη φορά μας μεταφέρει ο Κανάκης Γερωνυμάκης με το καινούργιο του βιβλίο. Αναβιώνουν σκηνές του Χθες, (τις οποίες πολλοί από μας έχουμε ζήσει και, φοβάμαι, ακόμη πιο πολλοί έχουμε μόνο πολύ αμυδρά προσεγγίσει), από το οποίο αναδύθηκε το Σήμερα, στο οποίο ζούμε και δημιουργούμε όλοι μας, τα παιδιά μας και εμείς. Συχαρητήρια λοιπόν, ανυπόκριτα, αξίζουν στον Κανάκη, όχι μόνο γιατί μας ταξιδεύει σε τόπους και εποχές αγαπημένες, αλλά και επειδή με τις πολιτιστικές αναδρομές του μας βοηθά να σπουδάζουμε τις ρίζες και την αφετηρία μας. Έχω την ελπίδα αλλά και την πεποίθηση ότι τέτοιες σπουδές μπορούν να αποτελέσουν για όλους εμάς, που έχουμε την ευθύνη της διαπαιδαγώγησης των παιδιών μας, μια πρώτης τάξεως ευκαιρία να αναλογιστούμε το μεγάλο μας χρέος απέναντι στον Τόπο μας και στην ιστορία του. Απέναντι σ' έναν Τόπο με πολύ βαριά πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά, που μας καλεί να ανταποκριθούμε και να συνεχίσουμε. Ο Κανάκης ακούει τακτικά τις επικλήσεις της κληρονομιάς αυτής. Εμείς;

Γιώργος Κατσανεβάκης

Νομάρχης Χανίων

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Στων εποχών το κύλισμα και στου καιρού το γύρο
σε κάμπους, σε βουνοκορφές σ' ακρογιαλές ονειρώ
με τη σκληρή τη δούλεψη, τον ιδρω και τον κόπο
μάζεψες της ζωής στιγμές και έργα των ανθρώπων:
λιομάζεμα και θερισμό, αλώνισμα και τρύγο
και του μαλλιού το διάσιμο και την κλωστή στο σβίγο,
το υφαντό στον αργαλειό, το ζύμωμα στη σκάφη
- η ζωγραφιά με χρώματα αθάνατα εβάφη -
γάμο με την ξεφάντωση και ξόδι με το κλάιμα
στα κάλαντα όλα τα παιδιά και στο σχολείο αντάμα.
Πόσες εικόνες φύλαξες, Γερώνυμε Κανάκη,
και τώρα εμείς θαυμάζομε της τέχνης το μεράκι!
Σπουδής κι υπομονής καρπούς ολόγουρα θωρούμε·
την Κρήτη αναζωντάνεψες, γι' αυτό σ' ευχαριστούμε!

Πνελόπη Ι. Ντουντουλάκη
Αντινομάρχης Χανίων

Αφιερώνεται στην εγγονή μου Ελένη Μπρεδολόγου
της Μαρίας και του Μανώλη

" ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ "

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Το παρόν βιβλίο είναι βέβαια, δικό μου έργο. Η έμπνευση, όμως, για την έκδοση αυτού του υλικού δεν ήταν δική μου. Στις 27-9-2004 είχε γίνει η έναρξη λειτουργίας έκθεσης έργων μου «ναΐφ» ζωγραφικής σχετικά με τις παραδοσιακές ασχολίες και τη ζωή της ορεινής υπαίθρου. Στα εγκαίνια της έκθεσης παρουσιαστές ήταν ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Βασίλειος Τωμαδάκης και η συγγραφέας και παραγωγός εκπομπών της TV "ΚΥΔΩΝ" Μαρία Καλογεράκη. Για το έργο μου μίλησαν επίσης ο Νομάρχης Χανίων Γεώργιος Κατσανεβάκης και η Υπεύθυνη Πολιτισμού Νομαρχιακή Σύμβουλος και σήμερα Αντινομάρχης Δρ. Πηνελόπη Ντουντουλάκη. Όλοι αυτοί διατύπωσαν την άποψη ότι τα ζωγραφικά έργα μου πρέπει να βρουν τη θέση τους σε βιβλίο εκπαιδευτικού χαρακτήρα. Ο Νομάρχης Χανίων υποσχέθηκε την έκδοση σχετικού λευκώματος με δαπάνη της Νομαρχίας, υπόσχεση την οποία πραγματοποίησε. Όλους τους ευχαριστώ πολύ. Την κυρία Ντουντουλάκη την ευχαριστώ και για τον πρόσθετο λόγο ότι μου συμπαραστάθηκε στην τακτοποίηση του βιβλίου και διέθεσε πολύ από τον πολύτιμο χρόνο της, έχοντας την επιμέλειά του.

Στο βιβλίο μου αυτό βάζω τα σκίτσα μου να μιλήσουν και πιστεύω ότι λένε πολλά. Υπάρχουν και επεξηγήσεις εν είδει μακροσκελούς λεζάντας για διευκόλυνση των αναγνωστών, από τους οποίους πολλοί θα είναι μαθητές.

Έχω την εντύπωση ότι πραγματοποίησα κάτι σημαντικό στο ιδιαίτερα δύσκολο έργο της λαογραφικής ζωγραφικής και αυτό οφείλεται στο ότι: 1) Έχω βιώσει αυτές τις σκηνές που ζωγραφίζω. 2) Διατηρώ, με τη βοήθεια του Θεού, άριστο μνημονικό, ώστε να κρατώ ζωντανές τις εικόνες στη μνήμη μου και τις ανασύρω ως «μοντέλο», όταν ζωγραφίζω. 3) Έχω ζήσει όλα μου τα χρόνια μέχρι σήμερα σε μια πλούσια σε πολιτιστική παράδοση περιοχή. 4) Καταφέρνω να γράφω. 5) Καταφέρνω να ζωγραφίζω.

Και βέβαια υπάρχουν πάρα πολλοί άνθρωποι που έχουν αναπτύξει σε μεγαλύτερο βαθμό κάποιες από τις παραπάνω ικανότητες, είναι, όμως, νομίζω, πλεονέκτημα για μένα το ότι είμαι σε θέση να πραγματοποιήσω μια αξιόπιστη εικαστική και αφηγηματική σύνθεση.

Όπου χρειάστηκα κάποιες διευκρινήσεις, όπως σχετικά με τις ασχολίες γυναικών, πολλά στοιχεία μου έδωσαν οι κυρίες Καλλιόπη Ι. Χιωτάκη και Σοφία Χομπιτάκη, τις οποίες και ευχαριστώ. Ως προς τις ανδρικές ασχολίες, στις πιο πολλές περιπτώσεις έχω προσωπικά εργαστεί στους τομείς που αναφέρονται, ενώ στις υπόλοιπες έχω δει και καταγράψει στη μνήμη μου τη σειρά των εργασιών. Η παρατηρητικότητα και η περιέργειά μου βοήθησαν, ώστε να γίνει αυτή η μνημονική καταγραφή σε ανύποπτο χρόνο. Επίσης πάρα πολλά χρήσιμα στοιχεία έχω ακούσει από τους μακαρίτες Ιωσήφ Α. Πυροβολάκη και Μανούσο Α. Μπολιώτη, υπέργηρους στα παιδικά μου χρόνια.

Τέλος επιθυμώ να κάμω γνωστό στους αναγνώστες του βιβλίου μου ότι στόχος μου είναι να απαθανάτισω τις περιπτώσεις που δεν θα ξαναδεί κανείς ζωντανές, ενώ δεν αναφέρομαι σε αυτά που γίνονταν τότε και γίνονται τώρα και θα γίνονται και στο μέλλον. Θέλω ακόμα να εξηγήσω πώς, το ότι συχνά αναφέρομαι σε γεγονότα των Σφακίων, οφείλεται στο ότι "καταθέτω" ως αυτόπτης μάρτυρας γεγονότων της εκεί ζωής και όχι σε τοπικισμό.

Κανάκης Ι. Γερουσιμάκης

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

1. Κόψιμο της κλωστής στο προξενιό
2. Γάμος
3. Ακούσια απαγωγή γυναίκας
4. Λείψανο
5. Μνημόσυνο
6. Κατοχικό αποδείπνι
7. Θέρμανση
8. Έπιπλα της εποχής
9. Αδελφοποίηση
10. Μετακόμιση
11. Μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς
12. Συνάντηση οδοιπόρων: Κώδικας επικοινωνίας και συμπεριφοράς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σήμερα η κοινωνία είναι εντελώς διαφορετική από ό,τι ήτανε πριν από μισό αιώνα. Η διαφοροποίηση αυτή είναι ασύγκριτα πιο μεγάλη στα μικρά, ορεινά και απομεμακρυσμένα χωριά, όπως είναι και το χωριό μου, ο Βουβάς Σφακίων. Στα δικά μας χρόνια δεν υπήρχαν συγκοινωνίες, ηλεκτρικό ρεύμα, επάρκεια νερού. Δεν υπήρχε οικονομική επάρκεια για ένδυση, υπόδηση και τρόφιμα. Πολλοί, ιδίως οι γυναίκες, δεν ε γνώριζαν καθόλου γράμματα. Η ενημέρωση ήταν ανύπαρκτη διότι τα ραδιόφωνα ήταν σπάνια, οι εφημερίδες ακριβοθώρητες και βέβαια δεν υπήρχε η τηλεόραση.

Η οροσειρά των Λευκών Ορέων καθιστούσε την επαρχία Σφακίων μια χωριστή γεωγραφική ενότητα στην οποία, όχι μόνο οι κατά καιρούς κατακτητές αλλά και οι διάφορες κοινωνικές μεταβολές δεν ήταν εύκολο να εισχωρήσουν. Έτσι τα έθιμα, η νοοτροπία και η συμπεριφορά της κοινωνίας διέφεραν σημαντικά σε σύγκριση ακόμα και με τις όμορες επαρχίες. Οι Σφακιανοί ανέκαθεν υπήρξαν αφοσιωμένοι στην τήρηση της παράδοσης της Κρήτης. Διατηρούσαν όχι μόνο τα τοπικά έθιμα τους, μερικά από τα οποία ήταν γραφικά, αλλά και άλλα παλιά έθιμα, τα οποία είχαν καθεί στην υπόλοιπη Κρήτη.

Στο βιβλίο μας τον κυριάρχο λόγο έχουν οι εικόνες, πλάι στις οποίες παραθέτουμε μερικά επεξηγηματικά στοιχεία.

Το κόψιμο της κλωστής στο προξενίο

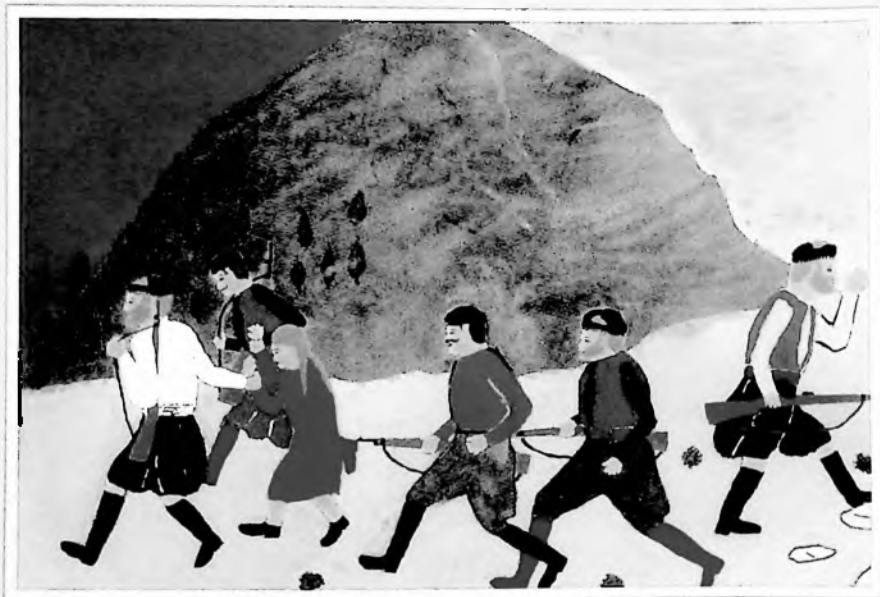
Η πομπή του κρητικού γάμου

1. Κόψιμο της κλωστής στο προξενιό

Παλιά οι νέοι ένωσαν τους δρόμους της ζωής τους μετά από προξενιό. Τη μεγάλη αυτή προσωπική υπόθεση των νέων τη διαχειρίζονταν άλλοι, απόντων των άμεσα ενδιαφερομένων. Οι γονείς ή άλλοι στενοί συγγενείς αποφασίζανε για την παντρεία των νέων και επιλέγανε το πρόσωπο, ιδίως αν επρόκειτο για θυγατέρες. Αν έκριναν ότι ο υποψήφιος γαμπρός είναι κατάλληλος εφρόντιζαν πρώτα να τελειώσουνε το προξενιό, και ύστερα ανακοινώνανε την απόφασή τους στην κοπέλα. Οι μελλονύμφοι, αν δεν γνωρίζονταν από πριν, δεν είχαν το δικαίωμα να ιδωθούνε "ούτε με τα μάτια". Ήδη όμως, ακόμα από τις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το έθιμο αυτό είχε παρουσιάσει μια κάποια "εξέλιξη". Οι οικογένειες των παιδιών είχαν τη δυνατότητα να οργανώσουνε μια "τυχαία" συνάντηση, σε ουδέτερο έδαφος. Ένα πανηγύρι ή ένας γάμος επέτρεπαν στους νέους να ιδωθούνε από απόσταση, χωρίς όμως να καθίσουνε κοντά, ώστε να μην προκαλέσουνε υποψίες. Όταν εθεωρείτο τελειωμένο το προξενιό έπιανε ένας δικός της νύφης μια κλωστή από τη μία άκρη και ένας δικός του γαμπρού από την άλλη άκρη, την τραβούσανε ώστε να κοπεί. Αυτό αντιστοιχούσε με υπογραφή συμβολαίου. "Κομμένη κλωστή", λέγανε χαρακτηριστικά όταν μιλούσαν για τελειωμένο προξενιό, δηλαδή τελεσίδικη απόφαση για το γάμο.

2. Γάμος

Ο γάμος ήταν ανέκαθεν κορυφαία στιγμή της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής. Τα προεόρτια και το γλέντι μετά τη στέψη κρατούσανε στους "μεγάλους" γάμους από την Παρασκευή της μιας εβδομάδας μέχρι την Πέμπτη της άλλης. Οι "μικροί" γάμοι κρατούσανε από Σάββατο μέχρι Δευτέρα. Κατά κανόνα το μυστήριο του γάμου, η

Στιγμιότυπο από ακούσια αναγκή

«στέψη», ετελείτο την Κυριακή. Την Παρασκευή έρχονταν οι καλεσμένοι από τα μακρινά χωριά. Το Σάββατο πηγαίνανε μια δεκαριά άνδρες με ζώα και φέρνανε τα προικιά. Κάποιες φορές παίρνανε "σύμπρουκη" τη νύφη την Κυριακή. Πριν φύγουν από το σπίτι της νύφης εκαθίζανε στην "τάβλα" για φαΐ και μετά ξεκινούσε η πομπή του γάμου.

Ο αριθμός των ανδρών που μετείχαν στην πομπή αυτή μπορούσε να είναι απεριόριστος. Οι γυναίκες, που τις λέγανε "συνοπάρτουσες", έπρεπε να είναι λιγότερες από δεκαπέντε. Ο συνολικός αριθμός έπρεπε να είναι μονός στη διαδρομή προς το σπίτι της νύφης, ώστε να γίνεται ζυγός στο γυρισμό με τη νύφη. Εξεκινούσανε με το τραγούδι του δρόμου: "Δώσε μας μάνα την ευχή να ξεκινήσει ο γάμος...". Προπορευόταν ο σημαιοφόρος, ακολουθούσε ο παπάς και μετά οι τραγουδιστάδες αγκαλιασμένοι κατά τριάδες ή τετράδες. Οι γυναίκες επήγαιναν καβάλα σε ζώα και, σε κάθε περίπτωση, έσερνε τιμητικά το ζώο κάποιος δικός τους συνοδός. Όταν επλησιάζανε στις νύφης το σπίτι λέγανε το τραγούδι: "Ο υιος γαμπρός εμπήνυσε του πεθερού μαντάτο...". Όταν πάλι ετοιμαζότανε ο γάμος να πάρει τη νύφη να φύγει λέγανε το τραγούδι: "Αποκαιρέτα νύφη μου ούλους τσοι συγγενείς σου...". Όταν επλησιάζανε στου γαμπρού το σπίτι ελέγανε το τραγούδι: "Πρόβαλε μάνα του γαμπρού και πεθερά τη νύφης...". Το μέρος που καθίζανε οι νεόνυμφοι το λέγανε "παστό" και ήτανε στολισμένο με γιρλάντες. Καθώς τα σπίτια τότε δεν είχανε μεγάλα δωμάτια κάποιοι από τους καλεσμένους του γάμου καθίζανε αναγκαστικά σε άλλα δωμάτια ή και σε άλλα σπίτια. Μαζί με τους νεόνυμφους καθίζανε οι κουμπάροι, οι συνοπάρτουσες, δυο-τρεις δικοί της νύφης που την είχανε συνοδεύσει και όσοι άλλοι χωρούσανε. Το ίδιο βράδυ μπορούσε να έλθει μια παρέα από τους δικούς της νύφης που τους λέγανε "αντιχαριώτες". Όταν φεύγανε οι γαμπλιώτες προφερόταν στον καθένα τους ένα "πατιτό". Στους στενούς συγγενείς

Οι πενθομένοι συγγενείς μοιρολογούν και συγκεντρώνονται γύρω από το Λεύκανο, το οποίο έχει τοποθετηθεί στο καδελέτο της ενήλικας.

του γαμπρού, στους λίγους στενούς συγγενείς της νύφης που την είχαν συνοδέψει και στους κουμπάρους προσφερόταν και μια υφαντή πετσέτα. Στον πρωτοκουμπάρο, τέλος, έδιναν επιπλέον ένα σακούλι με ένα καλό κομμάτι κρέας και άλλα καλολοΐδια.

3. Ακούσια απαγωγή γυναίκας

Μέχρι τα μέσα του εικοστού αιώνα δεν ήτανε σπάνιο φαινόμενο η βίαια απαγωγή γυναίκας. Ο γαμπρός εφρόντιζε να μάθει πού κινείται η κοπελιά, από πού παίρνει νερό, πού γειτονεύει, αν και πού βεγγερίζει κλπ. Έβρισκε 5-6 φίλους του νέου, ευκίνητους και προ πάντων "κουζουλούς" και ριφοκίνδυνους. Εκαταστρώνανε το στρατήγημα με κάθε λεπτομέρεια, και τις πιο πολλές φορές η επιχείρηση είχε αίσιο πέρας. Σύμφωνα με τη νοοτροπία εκείνης της εποχής, αν ο απαγωγέας εκρατούσε έστω ένα βράδυ μόνο την κοπελιά, δεν επρόκειτο πια να τη ζητήσει κανείς ευυπόληπτος άνδρας. Καθώς υπήρχε ο κίνδυνος να δημιουργηθεί ανεξέλεγκτη κατάσταση, κάποιοι ανελάμβαναν το ρόλο του μεσολαβητή ανάμεσα στις δύο οικογένειες (απαγωγή και απαχθείσης) και σχεδόν πάντα η δύστυχη κοπέλα, μη έχοντας άλλη επιλογή, έκανε τον συμβιβασμό να μοιραστεί τη ζωή της με τον απαγωγέα της, έστω και αν εκουσίως δεν θα τον δεχόταν.

4. Λείψανο

Ο θάνατος πάντα βάραινε και εσκοτεινίαζε τη ζωή της μικρής κοινωνίας του χωριού, ιδιαίτερα όταν συνέβαινε να πεθάνει κάποιος νέος. Το πένθος επηρέαζε όλο το χωριό. Οι εορτές δεν είχανε πανηγυρικό χαρακτήρα. Δε γίνονταν γλέντια στο χωριό. Μια φορά, π.χ., είχε πεθάνει στο Βουβά ένας παπάς και επειδή μια κοπέλα ντύθηκε φανταχτερά, της βγάλανε ένα τραγουδάκι:

Οι γυναίκες της οικογένειας ξενυχτούν αλλά στο δίσκο με τα κολιβα και τα κερύσματα που θα πρωταφερθούν το επόμενο πρωί, στο μνημόσυνο.

"Δε το κάτεχες μωρή;.....πούλα κουιρουλή;
 πως είναι θλίψη στο Βουβά; και δεν τα βάνουν τα πλεχτά;
 μούδε τα μεταξωτά; γιατί' επόθανεν επά ο Διαμαντής ο παπάς;"

Οι γυναίκες της οικογένειας εκόβανε τα μαλλιά τους και τα τοποθετούσανε στο στήθος του νεκρού. Πάνω από το λείψανο γινότανε δρυμόφωνο από τα μοιρολόγια. Επειδή εκείνα τα χρόνια ήτανε μεγάλη φτώχεια και πολλοί δυσκολεύονταν να πάρουνε φέρετρο για το νεκρό τους, είχε κάθε ενορία ένα ειδικό φορείο που το λέγανε "καδελέτο" και μεταφέρανε τους νεκρούς μέχρι τον τάφο. Όλο το σπίτι καθώς και οι στενοί συγγενείς, εντύνονταν στα μαύρα. Όταν υπήρχε μακρινή συγγένεια οι άνδρες έβάζαν για λίγο καιρό μαύρο πουκάμισο και οι γυναίκες φορούσαν μαύρο τσεμπέρι.

5. Μνημόσυνο

Μετά την αποδημία κάποιου ανθρώπου έπρεπε επί σαράντα μέρες να ανάβει το καντήλι πάνω από το κρεβάτι του. Επί σαράντα μέρες ψήνανε οι δικοί του καλό φαϊ, το "θυμιατό" και το πηγαίνανε σε φτωχά σπίτια για να συχωριέται ο πεθαμένος. Προτιμπτές για το "θυμιατό" ήταν οικογένειες με μικρά παιδιά, για τα οποία εθεωρείτο ότι "πιάνεται ο συγχωρεμός τωνε". Τα ρούχα του νεκρού τα δίνανε σε φτωχούς σε ξένα χωριά, για να μη τα βλέπουνε οι δικοί του να συγχύζονται. Στα μνημόσυνα βράζανε τα κόλλυβα στο σπίτι του νεκρού. Το Σάββατο βράδυ τακτοποιούσανε και "πλουμίζανε" το πανέρι με κουφέτα.

Συχνά σχεδιάζανε σταυρό και γράμματα ρίχνοντας αλεσμένο καφέ πάνω στη ζάχαρη. Λέγανε και μοιρολόγια, ιδιαίτερα αν επρόκειτο για νεαρής ηλικίας άτομο. Συγγενικά πρόσωπα, κυρίως γυναίκες, έμεναν και ξενυχτούσαν πλάι στα κόλλυβα.

Η οικογένεια καθαρήν γύρω από το τραπέζι μοιράζει το λιτό απόδειμα, που υπηρετείται από χαράματα και ελιές.

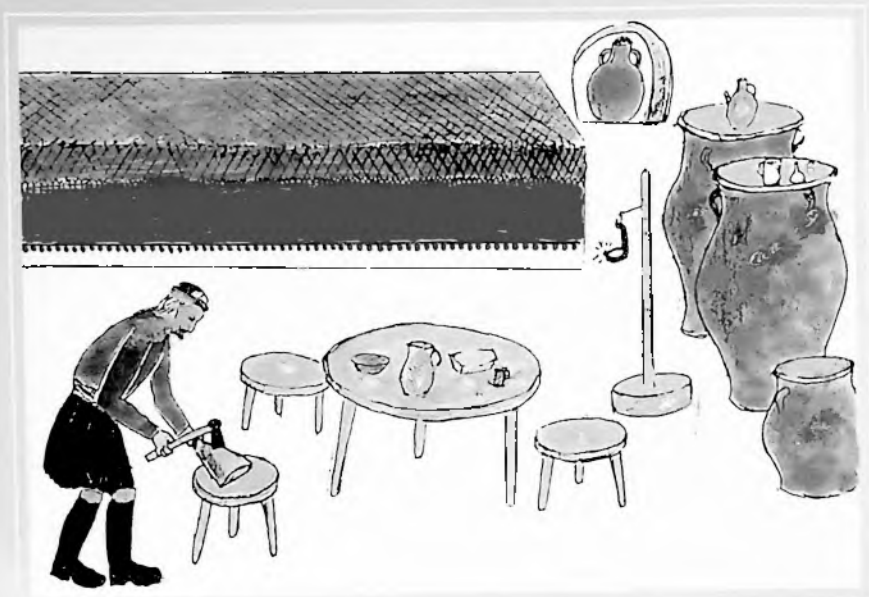
Αισπαιριόδα πλάι στην παραστά.

6. Κατοχικό αποδείπνι

Στα μαύρα χρόνια της γερμανικής κατοχής το λιγοστό φαγητό μας δεν ήταν αρκετό για να δαμάσει την πείνα μας. Το καλοκαίρι τα φρέσκα φρούτα χραισμούσαν ως συμπλήρωμα της διατροφής μας. Για το χειμώνα είχαμε μαζέψει και αποξηράνει από το καλοκαίρι καρύδια, αμύγδαλα, σύκα, σταφίδες κ.α., τα οποία αποτελούσαν επίσης πολύτιμο διατροφικό συμπλήρωμα. Όταν τελειώνανε αυτά, υπήρχαν ως λύση ανάγκης οι ελιές και τα χαρούπια που τα είχαμε προηγουμένως φουρνίσει (για περισσότερη νοστιμιά, αλλά και για να μη σκουληκιάσουνε) και τα είχαμε φυλάξει στα πιθάκια. Συχνά, λοιπόν, όταν εδιαμαρτύρετο το στομάχι μετά το δείπνο, εβάζαμε σ' ένα κόσκινο χαρούπια και σε μια πύληνη λεκάνη ελιές και συνδυάζαμε μια δαγκανιά χαρούπια με μια-δυο ελιές για να έχουμε ένα υποφερτό γευστικό αποτέλεσμα. Αυτό το "γεύμα" το λέγαμε "αποδείπνι". Κάποιες φορές τρώγαμε ακόμα και τους καρπούς της αγριαχλαδιάς (αγκουσακιάς) που είναι πολύ στυφοί.

7. Θέρμανση

Τα χρόνια εκείνα δεν είχαμε καλοριφέρ, ούτε σόμπες. Το πιο ζεστό δωμάτιο του σπιτιού ήταν η κουζίνα με την παρασιτιά ("καμινάδα"). Χιζάνα επίτηδες καμινάδα την παρασιτιά για να αξιοποιείται καλύτερα η θέρμανση το χειμώνα και τοποθετούσαν όρθια τα κούτσουρα για να βγάζουνε περισσότερη φωτιά. Τα μέλη της οικογένειας κάθονταν γύρω από την παρασιτιά σε σκαμνάκια ή πεζούλια και απολάμβαναν τη ζεστασιά και τις ιστορίες που λέγανε οι άνδρες για μάχες και ηρωικά κατορθώματα.

Ο μαραγκός μαυορνέει το ξύλο πάνω στο σκαμνί.

Γίνονται αδερφικοί
βερνιμάιη

Δυο Σφακιανοί γίνονται αδερφικοί.

8. Επίπλα της εποχής

Η φοβερή φτώχεια των χρόνων εκείνων δεν επέτρεπε σε όλους να αγοράσουνε έπιπλα. Τα πιο πολλά έπιπλα τα φτιάχναμε οι ίδιοι, ιδίως βέβαια στην ύπαιθρο, όπου βρísκαμε και πρώτες ύλες. Για να φτιάξουμε π.χ. ένα τραπέζι, κόβαμε ένα χοντρό κορμό δένδρου και τον πελεκούσαμε μέχρι να μείνει φέτα πάχους 6-7 εκατοστών. Μπορούσαμε να δώσουμε στο τραπέζι σχήμα στρογγυλό ή ορθογώνιο, όμως σε κάθε περίπτωση έπρεπε τα πόδια του τραπεζιού να είναι μόνο τρία (αν είχε τέσσερα δε θα ισοπατούσε, αφού και τα πατώματα δεν ήταν ίσα). Τα πόδια τα βάζαμε "περαστά". Κατά τον ίδιο τρόπο φτιάχναμε τα σκαμνάκια για καθίσματα. Από ξύλο φτιάχναμε επίσης κουτάλες, κουτάλια και πινακάκια για φαΐ. Σε πολλά σπίτια υπήρχανε κτιστές πεζούλες που αντικαθιστούσανε τους καναπέδες. Ακόμα και το συζυγικό κρεβάτι, που το λέγανε "πέζουλο", ήτανε πέτρινο, κάποιες φορές. Για τους λίγους, οι οποίοι είχανε την οικονομική δυνατότητα, πάντοτε υπήρχαν καρέκλες, καναπέδες φτιαγμένα από τεχνίτη καθώς και άλλα έπιπλα πιο «εξελιγμένα».

9. Αδελφοποίηση

Όταν δυο άνδρες θέλανε να επισημοποιήσουνε τη φιλία τους και να τη δέσουνε πιο σίγουρα, γίνονταν "αδερφωχτοί". Έκανε καθένας τους μια ελάχιστη πληγή στο μικρό του δάχτυλο, ικανή όμως να δώσει λίγο αίμα. Μετά ακουμπούσε ο ένας την πληγίτσα του στην πληγίτσα του άλλου έτσι, ώστε να έλθει σε επαφή το αίμα τους και γινότανε οι δυο τους "ένα αίμα". Υπάρχει και ένα ριζίτικο τραγούδι, το οποίο μιλάει για αδερφωχτούς:

Μετακόμιση στο δεινόν χωριό

Μετακόμιση: Όλα τα μέλη της οικογένειας μεταφέρουν πράγματα. Στο ένα ζώο έχουνε τοποθετηθεί το τραπέζι ανάποδα πάνω στα ροζά, ενώ οι αρνίδες κρέμονται δεμένες από τα πόδια στα «καρφέλια» του παμαριού.

"Σα θες να βγεις στον Ομαλό να'σαι αναγυρισμένος
 κάνε Λακκιώτη σύντεκνο και Σφακιανό κουμπάρο
 κι Αγιορηνιώτη αδερφωχτό, Πανωχωρίτη φίλο..."

Μια τέτοια σκηνή "αδελφοποίησης" παρουσιάζει η εικόνα μας.

10. Μετακόμιση

Σε πολλά μέρη της Κρήτης οι άνθρωποι είχαν θερινό και χειμερινό τόπο διαμονής όταν το υπαγόρευαν οι γεωργικές και κτηνοτροφικές ανάγκες και όχι τόσο (τότε) για λόγους διακοπών. Για τις μετακινήσεις αυτές μεταφέρανε όλα τα "μπράτν" τους (το κινητό μέρος του νοικοκυριού) με γαϊδουράκια. Στα Σφακιά, π.χ., για τη μετάβαση από τα θερινά στα χειμερινά χωριά χρειαζόταν δυο-τρεις ώρες δρόμος με τα γαϊδουράκια. Αυτονόητο είναι ότι, με αυτά τα δεδομένα, η μετακόμιση είχε πολλή κούραση, δεν έπαυε όμως να είναι καθιερωμένη και επιβεβλημένη.

11. Μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς

Τα χρόνια εκείνα τα παραθαλάσσια χωριά ήταν προνομιούχα, από πλευράς συγκοινωνίας. Προπολεμικά, μάλιστα, ερχότανε κάθε 15 μέρες "του γύρου το παποράκι". Τη μια φορά ερχότανε από Χανιά, έφευγε από δυτικά και έκανε το γύρο της Κρήτης και ύστερα έφευγε από Ρέθυμνο. Την άλλη φορά ερχότανε από Ηράκλειο, έφευγε από ανατολικά, έκανε το γύρο της Κρήτης και έφευγε πάλι από Ρέθυμνο. Τα χωριά που δε βρισκόταν κοντά σε θάλασσα είχανε όλα τα θάρρη τους στο γαϊδουράκι.

Ο χωρικός έχει φορτίσει στο ένα γαϊδουράκι ένα -μυθόρι- (μιας γομάρι, γόμος= γομιά, στα αρχαία ελληνικά) το οποίο συγκρατεί η -φορτωτήρα- μαχί να φορτώσει και το άλλο, ώστε να κρατηθεί το βάρος. (Φορτωτήρα είναι ένα ξύλο, το οποίο στο μπάνω άκρο έχει διγύλι για να κρατά το σκοινί του φορτίου). Το άλλο γαϊδουράκι δεν έχει σαμάρι και το έχουν φορτίσει -κατακλιμι-, χωρίς σαμάρι.

Οι δύο οδοιπόροι πίνουν ένα κριού και αλληλοσυζητούνται.

12. Συνάντηση οδοιπόρων:

Κώδικας επικοινωνίας και συμπεριφοράς

Τότε που οι άνθρωποι δεν ήταν αδιάφοροι για τους ανθρώπους γύρω τους, η χαρά και η λύπη του ενός γινόταν χαρά και λύπη όλων. Το ανθρώπινο ενδιαφέρον και η επικοινωνία ήταν τρόπος ζωής.

Ο κόσμος τότε εκινείτο με τα πόδια. Σε περίπτωση που συνέβαινε να συναντηθούνε δυο άγνωστοι μεταξύ τους οδοιπόροι σε κάποια ερημιά, τον απαραίτητο χαιρετισμό ακολουθούσε η πρόταση για ένα κρασί. Οι δυο οδοιπόροι εβγάζανε από τα σακούλια τους και μοιράζονταν το λιτό γεύμα τους. Στη συνέχεια, άρχιζαν οι συστάσεις και οι ερωταποκρίσεις: "Έ, και από που είσαι, απατός σου; Για πού συραγάς;" Οι ερωτήσεις αυτές δεν ήταν έκφραση αδιακρισίας αλλά συναδελφικής οικειότητας ανάμεσα στους δυο άγνωστους οδοιπόρους.

Η ραγδαία αλλαγή του τρόπου ζωής μέσα σε λίγες δεκαετίες άλλαξε, δυστυχώς, και τη νοοτροπία, με αποτέλεσμα να χαθεί το ανυστερόβουλο και γνήσιο στοιχείο της ανθρώπινης επικοινωνίας.

Η ΖΩΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

1. Στο σχολείο
2. Τα παραμύθια της γιαγιάς
3. Τα κάλαντα
4. Το σήμαντρο της Λαμπρής
5. Το κάψιμο του Ιούδα
6. Το σπιτάκι των παιδιών
7. Η τρόνιζα
8. Οι ομάδες
9. Το μελισσάκι
10. Το χωστό πουλί
11. Ο Τσαραλής
12. Ιορδάνης ποταμός
13. Πινακωτή
14. Ξυλίκι
15. Αμπάρα (αμπάριζα)
16. Το σκραφνί

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τότε που το βρέφος αποκτά αίσθηση του περιβάλλοντος έχει ανάγκη τόσο της επικοινωνίας όσο και της ψυχαγωγίας, τα οποία του προσφέρουμε ως νανούρισμα ή ως καϊδολόγημα. Αργότερα, στο στάδιο της παιδικής ηλικίας, έχει την προτεραιότητα το παιχνίδι, το οποίο, πέραν της ψυχαγωγίας, προετοιμάζει το παιδί για να αναλάβει κάποτε ευθύνες στον αγώνα της ζωής ως ολοκληρωμένος άνθρωπος.

Σήμερα τα παιδιά έχουν στη διάθεση τους ακριβά παιχνίδια. Στα παιδικά μου χρόνια, θυμάμαι, ποτέ δεν είχαμε γνωρίσει παιχνίδι αγορασμένο για μας. Εκτίζαμε σπιτάκια, επαίζαμε με τα αγίνωτα φρούτα, τις καρυδόκουπες και τα κέρατα των ζώων. Στην κατ' εξοχή κτηνοτροφική περιοχή μου, αγαπημένο παιχνίδι είχαμε τα κέρατα των ζώων για "γιδοπρόβατα". Συχνά συνέβαιναν κρούσματα "ζωοκλοπής", δηλαδή το ένα παιδί έκλεβε τα "γιδοπρόβατα" του άλλου. Όχι μόνο δεν είχαμε παιχνίδια, αλλά δεν υπήρχε ούτε καιρός για παιχνίδια. Έπρεπε από νωρίς να συμμετέχουμε στο δύσκολο αγώνα για την επιβίωση. Φροντίζαμε τα οικόσιπα ζώα, πηγαίναμε στα ξύλα, στο νερό κλπ. Τότε είχαμε μάθημα στο σχολείο πρωί και απόγευμα, με ένα μεσοδιάστημα για φαγητό και ανάπαυση το μεσημέρι. Από την ώρα που σχολάζαμε μέχρι να χτυπήσει το καμπανάκι για το απόγευμα πηγαίναμε να βοηθήσουμε τους γονείς μας στο "βάσανο" της εποχής (θέρος, λιομάζεμα κ.α.).

Θεωρώ ότι οι στερήσεις και τα βάσανα που περάσαμε εμείς σαν παιδιά επέδρασαν θετικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς μας. Βγήκαμε στη ζωή σκληραγωγημένοι ψυχικά και σωματικά, ώστε να μπορούμε να αντιμετωπίζουμε με μεγαλύτερη αντοχή και καρτερικότητα όλες τις αντιξοότητες της ζωής.

Στο σχολείο: Ένας μαθητής μετρά τις ξηλές που του δίνει ο δάσκαλος.

1. Στο σχολείο

Στα μέσα της δεκαετίας του 1930, τότε που πήγα και εγώ στο Δημοτικό, το σχολείο δεν διέθετε ούτε τα στοιχειώδη εποπτικά μέσα. Όχι μόνο οι κλασσικοί πίνακες τοίχου με εικόνες φυσικής ιστορίας ή μορφές ηρώων, αλλά ακόμα και το εικόνησμα του Χριστού απουσίαζαν από την αίθουσα διδασκαλίας. Θυμάμαι που για να φτιάξουμε αριθμητήριο μας παράγγειλε ο δάσκαλος και του πηγαίναμε από το σπίτι μας ξύλινα καρούλια, που είχαν αδειάσει οι μητέρες μας από τις κλώστες. Όταν συγκεντρώσαμε εκατό καρούλια, ο δάσκαλος έφτιαξε ένα πλαίσιο από ξύλο και εκεί πέρασε τα καρούλια κατά δεκάδες με σύρματα. Μέσα στην τάξη υπήρχαν τα θρανία, η έδρα, ένας μαυροπίνακας. Η "βιβλιοθήκη" του Σχολείου αποτελείτο από δυο μεγάλα βιβλία. Το ένα ήτανε "άπασα ύλη" για την πέμπτη και έκτη τάξη, και το άλλο "άπασα ύλη" για την τρίτη και τετάρτη. Είχαμε και λίγους γεωγραφικούς χάρτες. Ο χάρτης της Κρήτης, που ήταν πολύ παλιός, επαρουσίαζε την επαρχία Σφακίων να υπάγεται ακόμα στο νομό Ρεθύμνης, ενώ ήδη από το 1925 είχε προσαρτηθεί στο Νομό Χανίων. Φυσικά υπήρχαν πάντα πάνω στην έδρα μερικές βέργες, τις οποίες συχνά χρησιμοποιούσε ο δάσκαλος. Κάθε Σάββατο είχαμε επιθεώρηση. Κάθε 15 μέρες είχαμε «δικάσιμο». Δικαστές ορίζονταν συμμαθητές μας. Υπήρχε επιμελητής της τάξεως και επιμελητής καθαριότητας, καθώς και οι αναπληρωτές τους. Αυτοί είχανε κατάσταση των "κατηγορούμενων". Ο δάσκαλος επεκύρωνε τις ποινές αυξάνοντας ή μειώνοντας τις.

Οι τιμωρίες μας ήτανε: 1) "Ξυλιές": Το παιδί πρότεινε το ένα χέρι και μετά το άλλο με την παλάμη στραμμένη προς τα πάνω και η βέργα του δασκάλου ανεβοκατέβαινε. 2) Νηστεία: Όταν τελείωνε το μάθημα της ημέρας, ο τιμωρημένος έμενε στο Σχολείο για μία ακόμη ώρα. 3) Ορθοστασία: Ο μαθητής στεκότανε δίπλα στο θρανίο του,

Το παρόμοιο της παλαιάς
Κερυνεράκης

Τα εγγονάκια, μαζεμένα γύρω από τη γιαγιά, ακούνε με προσοχή τη διήγησή της.

δίκως να έχει το δικαίωμα να καθίσει για μια ή δύο ώρες. Εκρατούσε το βιβλίο του και εδιάβαζε όρθιος το μάθημά του. 4) Γράψιμο: Όταν ένας μαθητής έκανε πολλά λάθη στα γραφτά του ή στην ορθογραφία του συνηθισμένη τιμωρία ήταν η σωστή αντιγραφή, για πολλές φορές, του λανθασμένου κειμένου. Ένας μαθητής, θυμάμαι, που έγραφε το σύνδεσμο "και" με "ε" τιμωρήθηκε να γράψει 300 φορές "και, και, και...". Άλλος μαθητής, ο οποίος δεν θυμόταν ότι η επαρχία Βιάνου είχε τότε πρωτεύουσα τον Πεύκο, έγραψε 30 φορές: "Η επαρχία Βιάνου έχει πρωτεύουσα τον Πεύκο". (Σήμερα πρωτεύουσα της επαρχίας είναι το χωριό Βιάνος.)

Ο κάθε μαθητής είχε το αναγνωστικό του βιβλίο και ένα τετράδιο για κάθε μάθημα, στο οποίο σημείωνε όσα έγραφε ο δάσκαλος στον πίνακα κατά τη διάρκεια του μαθήματος. Ελάχιστα ήταν τα παιδιά που οι γονείς τους είχαν τη δυνατότητα να τους αγοράσουν βοηθητικά βιβλία. Για το λόγο αυτό τα τετράδια σημειώσεων, ξεχωριστά για κάθε μάθημα, ήταν πολύ σημαντικά.

2. Τα παραμύθια της γιαγιάς

Σήμερα η "γιαγιά" των παιδιών είναι η τηλεόραση. Έχω τη γνώμη ότι αυτή η γιαγιά ούτε στοργική είναι ούτε καλή παιδαγωγός. Οι πραγματικές γιαγιάδες με τα παραμύθια τους βοηθούσαν τα εγγονάκια τους να αναπτυχθούνε ψυχικά και συναισθηματικά, πράγμα που όχι μόνο δεν κάνει η άστοργη και ψυχρή "γιαγιά τηλεόραση", αλλά και συχνά εμβάλλει αμαρτωλές εικόνες στα αγνά και αθώα παιδικά μυαλούδάκια. Πολλές φορές οι αληθινές γιαγιάδες είχαν το χάρισμα να συνθέτουν παραμύθια, στα οποία καθρεφτίζανε τα εγγονάκια τους και τα πρόσωπα του περιβάλλοντός τους.

Η νταγκοτέρα του σπιτιού φέρνει λάδι να βάλει στα αγκι που κρεμάνει οι μικροί καλάντισταίος.

Το σήματρο της Λαμυρίας

Τα παιδιά παίζουν το σφαιρίδι της Λαμυρίας και πηγαίνουν το φιλοδώρημά τους.

3. Τα κάλαντα

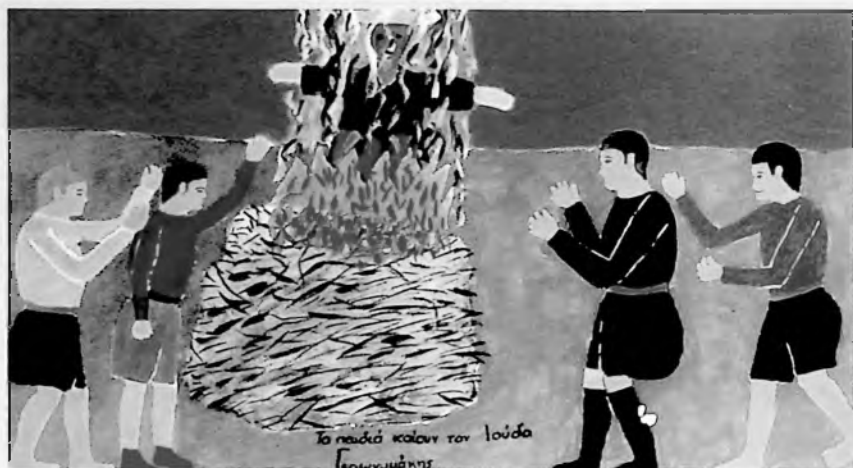
Τα κάλαντα κάποιες φορές τα λέγαμε όλα τα παιδιά του Σχολείου μαζί. Ο δάσκαλος μας μάθαινε το σκοπό και μας έδινε οδηγίες. Οι άνθρωποι τότε δεν είχαν λεφτά για τους καλαντιστάδες. Έτσι μας φιλοδωρίζανε σε είδος. Κουβαλούσαμε, λοιπόν, ένα ασκί μέσα σε ένα κοφίνι (το οποίο κρατούσε ένα παιδί από κάθε "αυτί") και βάζαμε στο ασκί το λάδι που μας δίνανε. Κρατούσαμε ακόμα ένα καλάθι για τυχόν άλλα "δωσούδια". Κάποιες φορές εμοιράζαμε τα "κέρδη", κάποιες άλλες φορές πουλούσαμε το λάδι, αγοράζαμε τα αναγκαία και κάναμε ωραία γλεντάκια σαν τους μεγάλους.

Τα κάλαντα που λέγαμε τότε ήταν των Χριστουγέννων (τα "γέννα"), της Πρωτοχρονιάς, των Φώτων (την παραμονή του Μεγάλου Αγιασμού), του Λαζάρου (την παραμονή των Βαΐων), ενώ την ημέρα της Λαμπρής παίζαμε το "σημαντήρι". Ο παππούς μου έλεγε ότι στα χρόνια του τα παιδιά λέγανε και τα "θλιβερά κάλαντα" (τη Μεγάλη Παρασκευή).

4. Το "σημαντήρι" της Λαμπρής

Το μεσημέρι της Λαμπρής επαίρναμε το σήμαντρο του Σχολείου (που εμείς το λέγαμε "σημαντήρι"), γυρίζαμε στα σπίτια, το χτυπούσαμε και μας φιλοδωρίζανε όπως στα κάλαντα.

Οι άνθρωποι πιστεύανε πως στο σπίτι που ακούγεται το σημαντήρι της Λαμπρής δε σιμώνουνε τα κακά πνεύματα και ακόμα ότι απομακρύνονται τα "μιαρά" (κατσαρίδες, ψύλλοι κλπ.). Θέλανε, λοιπόν, να ακούνε το σημαντήρι της Λαμπρής και ακόμα το αναφέρονε σε όρκους: "Να μην ακούσω το σημαντήρι τη Λαμπρής α(ν) δεν είναι ετσά απού σασε λέω!".

Τα παιδιά πανηγυρίζουν για την Ανάσταση κηρύσσοντας τον Ιούδα.

Τα παιδιά χτίζουν το «μιάτο» τους. Τα κέρματα των ζώων υποδηλώνει ότι είναι γιδουροφάγα.

5. Το Κάψιμο του Ιούδα

Παραμονές της Λαμπρής, τα χρόνια εκείνα, τα παιδιά εμαζεύαμε πολλά ξύλα, τα κάναμε ένα μεγάλο σωρό κοντά στην εκκλησία και απάνω ετοποθετούσαμε ένα σκιάχτρο που εσυμβόλιζε τον Ιούδα. Τη μέρα της Λαμπρής, μόλις έλεγε ο παπάς το πρώτο "Χριστός Ανέστη" δίναμε φωτιά στο σκιάχτρο που καιγόταν, ενώ οι καμπάνες ηκούσαν εορταστικά και οι άνθρωποι αντάλλασαν ευχές.

Η ιεροτελεστία αυτή για μας τα παιδιά ήταν απόλαυση, τόσο για το θέαμα της φωτιάς, όσο και επειδή πιστεύαμε ότι με τον τρόπο αυτό εκδικούμασαν τον Ιούδα για τη μεγάλη του προδοσία.

Το έθιμο αυτό έχει διασωθεί και στις μέρες μας.

6. Το σπιτάκι των παιδιών

Τα παιδιά μιμούνται τους μεγάλους. Ακόμα και στα παιχνίδια τους προσπαθούν να τους αντιγράψουν. Στην κτηνοτροφική επαρχία Σφακίων παίζαμε, όπως είναι φυσικό, παιχνίδια που πολύ συχνά είχαν σχέση με την κτηνοτροφία. Όπως λέει η παροιμία: "Του μπακάλη το κοπέλι, μπακαλάκι θα γενει".

7. Η τρόνιζα

Η τρόνιζα είναι ένα τριχαλωτό ξύλο και ήταν κεντρικό όργανο στο ομώνυμο παιχνίδι των παιδιών. Τα παιδιά πρώτα "ντουκέρνανε". Σχηματίζανε ένα μικρό κύκλο. Κάθε παιδί κρατούσε ένα ραβδάκι μήκους περίπου ενός μέτρου και το πετούσε με στόχο να φτάσει όσο μπορεί πιο κοντά στον κύκλο. Εκείνος που το ραβδάκι του θα πήγαινε πιο

Παίζουν τρώγικα
Ελληνιστικά

Τα παιδιά σταματάνε να πετάξουν τα ριβόκια τους για να βρουν κάτω την τρώγικα.

Παίζουν σφαιρίδι
Ελληνιστικά

Ο μπουτιέρης τρέχει να σφαιρί το -μπουτι- τον. Ενώ τα άλλα παιδιά τρέχουν να πάρουν τις σφαιρίδες τους.

μακριά θα αναλάμβανε τον μάλλον άχαρο ρόλο του τρονιζέρη.

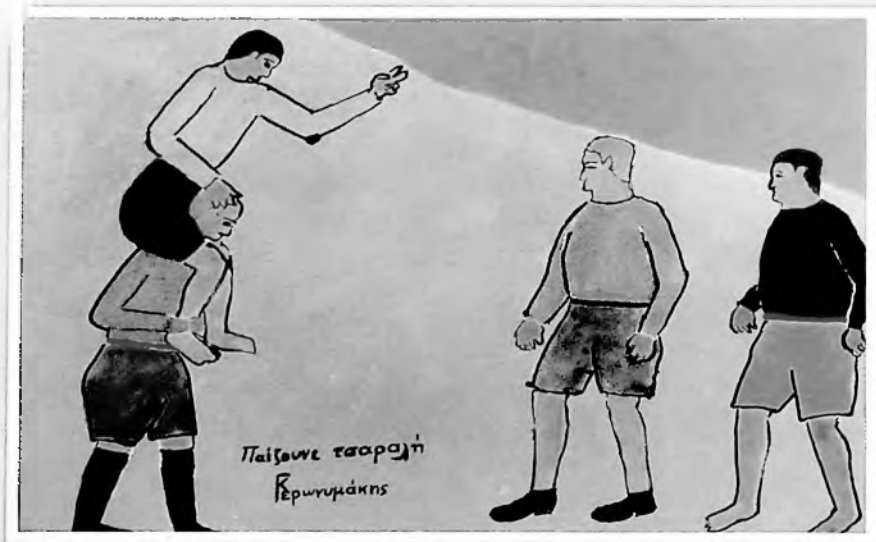
Ο τρονιζέρης φρόντιζε να έχει όρθια την τρόνιζα. Τα άλλα παιδιά πετούσαν τα ραβδάκια τους και προσπαθούσαν να ρίξουν την τρόνιζα για να γίνει "ελεγκαρία" και να μπορούν να πάρουν τα ραβδάκια τους. Όμως έπρεπε να προσέξουν όταν πηγαίνανε να πάρουν τα ραβδιά που είχαν πετάξει, γιατί αν ο τρονιζέρης έπιανε κάποιον την ώρα που ήταν όρθια η τρόνιζα, θα έπαιρνε εκείνος τη θέση του τρονιζέρη.

Β. Οι ομάδες

Σ' αυτό το παιχνίδι κάθε παιδί είχε την ομάδα του, που ήταν μια πέτρα πλακερή, στρογγυλωπή, όσο ένα μικρό πιάτο στο μέγεθος. Στήνανε όρθια μια πετρούλα που είχε ύψος όσο ένα ποτήρι. Την πέτρα αυτή τη λέγανε "μπούτη". Για να βρουν ποιος θα είναι υπεύθυνος για να κρατεί όρθιο το μπούτη "ντουκέρνανε". Κάνανε ένα μικρό κύκλο στο έδαφος και πετούσαν εκεί τις ομάδες τους. Εκείνος που η ομάδα του έμενε πιο μακριά από τον κύκλο έπρεπε να γίνει μπουτιέρης. Ο μπουτιέρης εφρόντιζε να έχει όρθιο το μπούτη. Τα άλλα παιδιά πετούσαν τις ομάδες τους να ρίξουν το μπούτη. Αν έπεφτε ο μπούτης κάτω ήταν "ελεγκαρία" και τότε μπορούσαν να πάνε να πάρουν τις ομάδες τους. Αν ο μπουτιέρης επρολάβαινε να στήσει πάλι όρθιο το μπούτη και να πιάσει κάποιο παιδί που πήγαινε να πάρει την ομάδα του, τότε έπρεπε να γίνει το παιδί εκείνο μπουτιέρης.

Μελισσάκι: Οι δύο ομάδες αγωνίζονται ποιο θα σπρώξει την άλλη.

Ο Τσαρλής: Στιγμιότυπο από το παιχνίδι.

9. Το μελισσάκι

Στο μελισσάκι χρειαζόταν τουλάχιστον έξι παιδιά (ο αριθμός έπρεπε οπωσδήποτε να είναι ζυγός). Κατά προτίμηση τα πιο δυνατά μπαίνανε "μάνες". Οι "μάνες" υψώνανε τα χέρια τους ψηλά και τα ενώνανε σχηματίζοντας "γεφυράκι" απ' όπου περνούσαν τα άλλα παιδιά στη σειρά. Ενώ εκείνα περνούσαν οι "μάνες" τραγουδούσαν ρυθμικά: "Περνά-περνά η μέλισσα, περνά το μελισσάκι, περνά και ο καλόγερος με το χρυσό φεσάκι". Όπως περνούσαν σειρά τα παιδιά, οι "μάνες" κρατούσαν το τελευταίο και το ρωτούσαν: "Τι θα πάρεις; δαχτυλίδι ή βραχιόλι;" Η μια "μάννα" αντιπροσώπευε το δαχτυλίδι και η άλλη το βραχιόλι, δίχως να γνωρίζει το παιδί σε ποια αντιστοιχεί το ένα και σε ποια το άλλο. Αυτό απαντούσε στην τύχη και ύστερα έπρεπε να σταθεί πίσω από τη "μάννα", στην οποία αντιστοιχούσε η απάντηση του. Όταν είχαν περάσει όλα τα παιδιά οι "μάνες" κλειδώνανε τα χέρια τους η μια με την άλλη και τα άλλα παιδιά τραβούσαν με δύναμη, κρατώντας το ένα το άλλο πίσω από τις "μάνες" σαν αλυσίδα. Κέρδιζε η ομάδα που θα κατάφερνε να τραβήξει την άλλη.

10. Ο Τσαραλής

Στον Τσαραλή ένα παιδί κρατούσε στους ώμους του ένα άλλο παιδί. Αυτό που ήταν καθάλα ύψωνε όσα ήθελε από τα δάκτυλα του χεριού του και έλεγε: "Τσαραλή, Τσατσαραλή, σου Σασάτη την αυλή εφύτρεψα μια λεμονιά, λεμονοπορτοκαλιά, πόσα λεμονοπορτάκαλα έκανε;". Αν το παιδί που ήταν χαμηλά έβρισκε τον αριθμό των δακτύλων που έδειχνε το άλλο παιδί, αλλάζανε θέση, διαφορετικά επαναλαμβανόταν η ερώτηση, μέχρι να υπάρξει επιτυχημένη απάντηση. Για να αποφεύγονται οι αμφιβολίες έπρεπε να παρίστανται ως μάρτυρες τα άλλα παιδιά.

*Ο «μετρητής» στέκεται πίσω από το βράχο και μετρά δίχως να βλέπει
ενώ τα άλλα παιδιά κρυβόνται.*

Ιορδάνης ποταμός. Στιγμιότυπο από το παιχνίδι.

11. Το "χωστό πουλί"

Στο "χωστό πουλί" το παιδί που ήταν ο "μετρητής" στεκόταν πίσω από μια μεγάλη πέτρα ή ένα τοίχο. Ακουμπούσε εκεί το πρόσωπο του και μετρούσε μεγαλόφωνα μέχρι τα 100 κρύβοντας τα μάτια με την παλάμη του. Μετά φώναζε "Φτου, χωσμένοι κι άχωστοι!" και έτρεχε να ψάξει να βρει πού είναι κρυμμένα τα άλλα παιδιά. Έπρεπε όμως να προσέχει να μην απομακρυνθεί πολύ από τη "μάννα" (το σημείο όπου βρισκόταν όταν μετρούσε) γιατί όποιο παιδί κατάφερνε να φτάσει εκεί πριν από αυτόν και να τον "φτύσει" έπαινε να είναι "καταζητούμενο". Αν ο μετρητής κατάφερνε να δει πού κρύβεται κάποιο παιδί και αν προλάβαινε να πάει πρώτος στη "μάννα" να πει: "Φτου σπου τάδε" (έλεγε το όνομα του παιδιού), εκάθιζε ο άλλος στη θέση του μετρητή. Αν όμως καταφέρνανε όλοι να τον φτύσουνε πρώτοι παρέμενε στη θέση του και για τον άλλο γύρο του παιχνιδιού.

12. Ιορδάνης Ποταμός

Το παιχνίδι αυτό παιζόταν με δυο παιδιά. Το κάθε παιδί περνούσε τα χέρια του από τις μασχάλες του άλλου και στεκόταν ράχη με ράχη. Μετά έσκυβε το ένα παιδί, ενώ το άλλο, που ήταν σαν ξαπλωμένο στη ράχη του άλλου, με τα πόδια ψηλά, κοίταζε προς τον ουρανό. Αυτό που κοίταζε ψηλά έλεγε στο άλλο:

- Πού πατείς;
- Στη γη, απαντούσε εκείνο
- Από πού πίνεις νερό;
- Από τον Ιορδάνη ποταμό, απαντούσε πάλι.
- Σύρε με κι εμέ να πιω!

Πινάκωτή: Στιγμιότυπο από το παιχνίδι

Το παιδί με το ραβδί στο χέρι ετοιμάζεται να χιτηήσει το ξυλάκι, το οποίο είναι στερεωμένο οριζόντια πάνω σε δύο πέτρες.

Τότε αλλάζανε θέση και πάλι, και πάλι, όσες φορές θέλανε.

Με το ίδιο σύμπλεγμα μπορούσαν να τρέχουνε, πηγαίνοντας ο ένας μπροστά και ο άλλος πίσω τα πόδια τους. Τότε το παιχνίδι το λέγαμε "βάρκα" και συχνά έπαιζαν τέσσερα παιδιά που έρχονταν σε συναγωνισμό ταχύτητας (δυο ζεύγη).

13. Πινακωτή

Ένα παιδί ήταν η "μάνα" και καθόταν κάπου. Στην ποδιά αυτού του παιδιού εκάθιζε άλλο και στην ποδιά του άλλου άλλο και μπορεί να κάθονταν πέντ' έξι παιδιά το ένα στην ποδιά του άλλου. Ένα παιδί στεκόταν μπροστά στη μάνα και χτυπώντας δυο πέτρες έλεγε:

-Πινακωτή, πινακωτή!

-Πήγαινε από τ' άλλο αυτί γιατί' είναι η μάνα μου κουφή!, απαντούσε η μάνα.

-Έστειλέ με ο βασιλιάς να μου δώσεις ένα αρνί!

-Διάλεξε και πάρε, απαντούσε η μάνα. Το παιδί έπαιρνε με αυτό τον τρόπο ένα-ένα τα παιδιά και τα πήγαινε να σταθούν πίσω του μέχρι να φύγουν όλα από την ποδιά της μάνας. Αυτό επαναλαμβανόταν ξανά και ξανά.

Αριόρα: Ένα παιδί από κάθε ομάδα «βλέπει τη μάννα», ενώ τα άλλα τρέχουν προσπαθώντας να πιάσουν μέλη της αντίπαλης ομάδας.

14. Ξυλίκι

Το ξυλίκι παιζόταν με δύο παιδιά. Χρειάζοταν ένα ξυλάκι γύρω στους 30 πόντους, το οποίο τοποθετούσαν οριζόντια πάνω σε δυο πέτρες. Κάθε παιδί είχε ένα ραβδάκι. Ο παίκτης προσπαθούσε να διώξει το ξυλίκι όσο μπορούσε μακριά χτυπώντας το με το ραβδάκι του. Μετά πήγαινε εκεί που είχε πέσει το ξυλίκι και το χτυπούσε πάλι με το ραβδάκι από τη μια άκρη για να εκτιναχτεί στον αέρα. Όπως βρισκόταν στον αέρα, αν προλάβαινε το χτυπούσε πάλι με το ραβδάκι του και όταν θα έπεφτε πήγαινε να το χτυπήσει ξανά και ξανά. Όταν όμως δεν κατάφερε να σηκώσει το ξυλίκι από κάτω με το χτύπημα που του έδινε με το ραβδάκι, δε μπορούσε να συνεχίσει άλλο και έπαιρνε σειρά άλλος παίκτης. Με το ραβδάκι μετρούσαν την απόσταση που μετακινήθηκε το ξυλίκι. Κέρδιζε όποιος παίκτης είχε κατορθώσει να πετάξει το ξυλίκι μακρύτερα.

15. Αμπάρα (αμπάριζα)

Το παιχνίδι αυτό παιζόταν από δύο ισάριθμες ομάδες παιδιών. Κάθε ομάδα είχε ένα ορισμένο σημείο για «μάνα», ίσως μια πέτρα. Ένα παιδί από κάθε ομάδα έβλεπε τη "μάνα" γιατί, αν πατούσανε πάνω της οι αντίπαλοι, η ομάδα του θα έχανε. Το παιδί που πατούσε στη δική του "μάνα", κυνηγούσε να πιάσει τα παιδιά της άλλης ομάδας. Αν όμως κάποιο από τα παιδιά της αντίπαλης ομάδας προλάβαινε "να πάρει μάνα", να πατήσει δηλαδή στην άλλη "μάνα", τότε αυτό θα κυνηγούσε εκείνον που τον κυνηγούσε πριν. Κάθε παιδί που πιανόταν από τους αντιπάλους έβγαινε από το παιχνίδι. Κέρδιζε η ομάδα που θα κατόρθωνε να βγάλει από το παιχνίδι όλα τα μέλη της άλλης ομάδας.

Το σκραβί: Στιγμάνισιο από το παιχνίδι.

16. Το σκραφνί

Για να γίνει η διανομή ρόλων σε κάθε παιχνίδι, έπρεπε τα παιδιά να καταφύγουν στο "σκραφνί". Ένα παιδί έπιανε ένα πολύ μικρό χαλικάκι, το έδειχνε στα άλλα παιδιά, έφερνε τα χέρια πίσω από την πλάτη του και ύστερα τα παρουσίαζε με σφιγμένες γροθιές και ρωτούσε ένα-ένα τα παιδιά πού είναι το χαλικάκι. Όποιο παιδί έδειχνε το χέρι με το χαλικάκι κέρδιζε (ήτανε «ξέπλος»), ενώ όποιο έβρισκε το άδειο χέρι έχανε. Αυτή η διαδικασία επαναλαμβανόταν μεταξύ των χαμένων, μέχρι να μείνει ένας, ο οποίος θα αναλάμβανε και τον άχαρο ρόλο στο παιχνίδι (μπουτιέρης στις αμάδες, τρονιζέρης στην τρόνιζα, μετρητής στο κωστό πουλί κ.τ.λ.).

Άλλος τρόπος ήτανε με δυο ξυλάκια (ίσως σπιρτόξυλα), από τα οποία το ένα ήτανε πιο κοντό. Ένα παιδί κρατούσε τα ξυλάκια στο χέρι και τα έδειχνε από την κοπή, ώστε να φαίνονται ίσα. Όποιο παιδί ετύχαινε να διαλέξει το κοντό έχανε.

Στην τρόνιζα, πάλι, "ντουκέρνανε" με τα ραβδάκια τους. Κάνανε ένα μικρό κύκλο και τα πετούσανε προσπαθώντας να πάνε όσο γίνεται κοντά. Έχανε όποιος το δικό του ραβδάκι έμενε πιο μακριά. Με τον ίδιο τρόπο ντουκέρνανε και με τις αμάδες.

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ

- 1 Τα σιβάνια του γιδάρη
- 2 Κουρά
- 3 Κατσιγαραλείμματα
- 4 Δακανορούφι
- 5 Γεύμα στο μιτάτο
- 6 Αυτοκούρεμα με φωτιά
- 7 Ξυλογαϊδάρα
- 8 Αγριμοκόκκαλο στον τράγο
- 9 Ευνουχισμός τράγου
- 10 Στείρωση θηλυκού χοίρου
- 11 Ευνουχισμός σκύλου
- 12 Σαμές ζώων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις κατ' εξοχήν κτηνοτροφικές περιοχές της Κρήτης οι κτηνοτρόφοι αποτελούσαν, μαζί με τους καρβοκύρηδες και τους εμπόρους, την άρχουσα τάξη. Οι περισσότεροι από τους καπετάνιους των επαναστάσεων στις περιοχές αυτές προήρχοντο από κτηνοτροφικές οικογένειες. Η κτηνοτροφία ήταν η κύρια οικονομική διεξοδος στα δύσκολα εκείνα χρόνια. Σήμερα και του κτηνοτρόφου η ζωή έχει αλλάξει, τότε όμως ήταν πολύμοχθη και σκληρή.

Το κοπάδι πολύ συχνά ήτανε συνεταιρικό. Ο ένας από τους συνεταιίρους μπορεί να είχε βοσκοτόπους, μιτατοκαθίσματα, ποτιστήρια, πρόβατα, ενώ ο άλλος προσέφερε προσωπική εργασία. Ως βάση για τις συμφωνίες τους χρησίμευαν κάποιοι όροι που μπορούμε να πούμε ότι συνιστούσαν ένα άγραφο κτηνοτροφικό δίκαιο. Και οι όροι αυτοί ήταν οι εξής:

1) Μαξουλοσυμμίσιακα (μαξούλι = εισόδημα): Από την ώρα που ο βοσκός αναλάμβανε ένα κοπάδι πρόβατα εδικαιούτο και το μισό εισόδημα που παρήγαγαν αυτά. Τα αρνιά είναι εισόδημα που κεφαλαιοποιείται, άρα ο βοσκός γινόταν εξ ημισείας δικαιούχος. Αν οι συνεταιίροι χωρίζανε μετά από 10 χρόνια, όλα τα παλιά πρόβατα είχανε φύγει και δικαιούνταν ο βοσκός τα μισά. Αν χωρίζανε στα πρώτα χρόνια, έπαιρνε ο βοσκός τα μισά από τα πρόβατα που αυτός ανάθρεψε.

2) Ξεχαρτζιστά (ξεχαρτζίζω = ξεπληρώνω): Ο βοσκός εδικαιούτο το ήμισυ από τα εισοδήματα των προβάτων τα οποία έβοσκε καθ' όλη τη διάρκεια του συνεταιρισμού. Όταν ο ιδιοκτήτης επρόκειτο να που-

Κουρά προφίτων: Δεξιά οι γυναίκες σκακιάζουν το μαλλί. Αριστερά ο μάγειρας ανακατεύει το καλάμι και ο κερασστής κερνά.

λήσει τα πρόβατα, ο βοσκός εδικαιούτο πάλι το ήμισυ της αξίας των προβάτων, τα οποία είχε παραλάβει.

3) Χρονιές: Εσυμφωνούσανε μετά από πόσα χρόνια ο βοσκός θα δικαιούτο τα μισά. Αν, για αξεπέραστους λόγους, θα έπρεπε να χωρίσουνε οι συνέταιροι πριν τελειώσουνε οι χρονιές, εδικαιούτο ο βοσκός τα μισά από τα αρνιά που ανάθρεψε.

Σήμερα όλοι οι κτηνοτρόφοι πουλούνε το γάλα σε σύγχρονα τυροκομεία. Μέχρι πριν λίγες δεκαετίες, όμως, μαζεύονταν 5-6 κτηνοτρόφοι "μαλισαπήδες" και κάνανε συνεταιρικά "μιτάτο" (τυροκομείο) στο βουνό. Υπήρχε πάγιο πλαίσιο κανόνων ως προς τις προσφερόμενες υπηρεσίες και τον τρόπο πληρωμής τους. Για το σκοπό αυτό χρσάμευε το "ανεμικό". (Ανεμικό: αριθμός εικονικών προβάτων που χρσάμευε για υπολογισμό της πληρωμής των υπηρεσιών του μιτάτου. Ο αριθμός αυτός προσετίθετο στον αριθμό των πραγματικών. Έτσι αν π.χ. ήταν 400 τα πραγματικά πρόβατα, το εισόδημα μοιραζόταν, με βάση τον αριθμό 600, μετά την προσθήκη 200 περίπου, που αντιστοιχούσαν στα "ανεμικά".)

Ο βοσκός ραφεί το στέβανι του στο βουνό.

Το κιατσιγαράλεγμα

1. Το στιβάνια του γιδάρη

Περισσότερο καιρό φορούσε ο βοσκός παλιά στιβάνια παρά γερά. Γι' αυτό πάντα είχε στο σακούλι του κομματάκια δέρμα, σουβλί και "λουρί" (ράμμα από δέρμα κασίκας). Συχνά φύλαγε τα σύνεργα αυτά σε θύλακα από δέρμα όρχεων του κριαριού ("κολέβδα"). Έτσι ήταν έτοιμος να αντιμετωπίσει την όποια (αναμενόμενη) βλάβη στα φθαρμένα στιβάνια του.

2. Η Κουρά

Μάιο μήνα οι βοσκοί κουρεύουν τα πρόβατα. Η κουρά εξελίσσεται, κατά κάποιο τρόπο, σε γιορτή των προβάτων. Οι κτηνοτρόφοι προσκαλούν φίλους τους για να βοηθήσουν, αλλά και για συμμετοχή σε αυτό το γεγονός. Έτσι συγκροτείται ολόκληρο συνεργείο. Άλλοι κουρεύουν, άλλοι φέρνουν τα πρόβατα στους κουρίσκους, άλλοι ψήνουν και άλλοι κερνούν.

Άμα τελειώσει η κουρά αρχίζει το φαγοπότι, πολλές φορές με τραγούδι και ρίξιμο στο σημάδι.

Η εορταστική αυτή ιεροτελεστία πραγματοποιείται και σήμερα στην ορεινή ύπαιθρο.

3. Κατοργαλεψίματα

Τα τσιμπούρια των προβάτων εμείς τα λέμε "μαντάκουσ". Οι κτηνοτρόφοι έχουν παρατηρήσει ότι οι μαντάκοι παρουσιάζονται σε τριετή κύκλο. Τον πρώτο χρόνο που οι μαντάκοι είναι πολλοί οι κτηνοτρόφοι τον λένε "πρωτομαντακιά". Τον δεύτερο, που οι μαντάκοι

Ο βοσκός γυμνάζεται με δακτυλοτόμυ.

Οι βοσκοί γυμνάζουν τριγωντάς από το μηλωτικό, που είναι τοποθετημένο στο πατάρι.

είναι λιγότεροι, τον λένε "δευτερομαντακιά" και τον τρίτο, που είναι ακόμα πιο λίγοι, τον λένε "του καθαρού". Σήμερα, με τη βοήθεια των εντομοκτόνων, τα τσιμπούρια αντιμετωπίζονται εύκολα. Πιο παλιά οι βοσκοί βράζανε τις "φέτσες" του λαδιού (κατσιγάρους) και αλείφανε τα πρόβατα για να καταπολεμήσουνε τα τσιμπούρια.

Τα τσιμπούρια όχι μόνο εξασθενούν τα ζώα, αλλά μπορεί και να προκαλέσουν το θάνατο τους.

4. Δακανορούφι

Μετά τη διάλυση του μιτάτου, τότε που τα πρόβατα βγάζουν λίγο γάλα, ο βοσκός τα άρμεγε στον "αραγό" (δοχείο για υγρά από δέρμα αρνιού). Με μια δαγκωματιά από το κομμάτι ψωμί που κρατούσε στο σακούλι του και με μια γουλιά γάλα από τον αραγό έκανε το γεύμα του. Αυτό το "γεύμα" το λέγαμε "δακανορούφι".

5. Γεύμα στο μιτάτο

Στην κατοχή, παιδί ακόμα, εργάστηκα σε μιτάτο. Τότε περνούσανε πολλές μέρες δίχως να δούμε ένα κομμάτι ψωμί. Το απαραίτητό μας ρούχο ήταν ένα "ράσο" (κάπα), που την ημέρα μας επροστάτευε από τη βροχή και τη νύχτα, που ξαπλώναμε για ύπνο πάνω σε θάμνους, το μετατρέπαμε σε υπνόσακο. Το μοναδικό φαί μας ήτανε γιαούρτι και μυζήθρα το πρωί, γιαούρτι και μυζήθρα το βράδυ. Τραπέζι μας ήτανε το πάτωμα του μιτάτου. Εκεί θέταμε το μεγάλο πήλινο τσουκάλι, καθόμασταν γύρω-γύρω σε πέτρες ή κομμάτια κορμού δέντρων και τρώγαμε καθένας με το κουτάλι του, χωρίς ψωμί.

Ο βοσκός κοιτάζει τα μαλλιά του με τη βοήθεια αναρτημένων ξύλων

Ζύγισμα με την ξυλογιάδαρα.

6. Αυτοκαίρεμα με φωτιά

Το χειμώνα πολλοί βοσκοί αφήνανε τα πρόβατά τους στα ξερονήσια Γαυδοπούλα και (τα δυο) Παξιμάδια στον κόλπο της Μεσαράς. Κάποιες φορές, όμως, παρέμενε και ο βοσκός εκεί. Αν κάποτε συνέβαινε κάτι έκτακτο και υπήρχε σοβαρή ανάγκη, ο βοσκός άναβε, μόλις εβράδιαζε, μεγάλη φωτιά στην κορφή του νησιού. Οι δικοί του καταλάβαιναν ότι κάτι σοβαρό συμβαίνει και έσπευδαν εκεί με το καράβι.

Εκείνα τα χρόνια δεν έλειπαν οι ψείρες. Τα μαλλιά των βοσκών, στο διάστημα των τριών μηνών που έμεναν απομονωμένοι, μακραινανε. Συνήθιζαν να τα περιορίζουν καίγοντάς τα με ένα ξύλο που ήταν αναμμένο στη μια άκρη του, ώστε να κονταίνουν οι τρίχες, αλλά και να καταπολεμείται, σε κάποιο βαθμό, το πρόβλημα των ψειρών.

7. Ξυλογαϊδάρια

Ένα καντάρι δεν αξίζει πολλά λεφτά. Όμως και αυτά τα λίγα λεφτά δύσκολα βρισκόντουσαν εκείνα τα χρόνια. Στα μιτάτα που δεν υπήρχε καντάρι μοιράζανε το τυρί με ένα αυτοσχέδιο καντάρι που το λέγανε "ξυλογαϊδάρια". Δεν το έφτασα και δεν έτυχε να το δω, μου το περιέγραψαν όμως χωριανοί μεγαλύτεροι στην ηλικία.

Με βάση αυτές τις περιγραφές και με τη βοήθεια της φαντασίας μου ζωγράφισα τη σχετική εικόνα.

Αρμολόγος στο τράγο

Ο βοσκός βίχνει τη σκιάη από αγριροκοκκαλο στην τσμή που έχει κάνει στο πίσω ποιά του τράγου

Ενωρχιστός τράγον με την πέτρα.

Ε. Αγριμοκόκκαλο στον τράγο

Πολλοί κτηνοτρόφοι θέλανε να είναι οι αίγες τους άγριες, για να μην τις πιάνουνε εύκολα οι κλέφτες, στα χρόνια που "έβραζε η κλεφτουριά". Εκοπανίζανε λοιπόν ένα αγριμοκόκκαλο, κι ύστερα κόβανε την προβιά του τράγου σε ένα σημείο στο πίσω πόδι και έβαζαν τη σκόνη στη σάρκα του ζώου, μέσα από την προβιά. Πιστεύανε ότι έτσι τα παιδιά του τράγου θα κάνανε πιο άγρια ράτσα. Αν οι βοσκοί δεν έβρισκαν αγριμοκόκκαλο, έβαζαν περδικοκόκκαλο.

Αν θέλανε να "σμαριάζουνε" τα πρόβατα, δηλαδή να κάνουν τα πρόβατα να πηγαίνουν κοπαδιαστά, έβαζαν στην προβιά του κριγιού, με τον ίδιο τρόπο, σκόνη από κοπανισμένο ψαροκόκκαλο.

9. Ευνουχισμός τράγου

Ο κτηνοτρόφος χρειάζεται να έχει επιβήτορες τράγους και κριγιούς στο κοπάδι του. Σε κάθε επιβήτορα μπορεί να αντιστοιχούν 30-40 θηλυκά ζώα. Χρειάζεται όμως απαραίτητα να υπάρχουν και ευνουχισμένοι τράγοι και κριοί, οι "μπροστάροι" (οδηγοί του κοπαδιού). Σε αυτούς κρεμούσαν οι βοσκοί τα κουδούνια (λέβρια). Το ευνουχισμα στους τράγους και στους κριούς γινόταν με δυο τρόπους:

α) Ακουμπούσαν ένα λείο ξύλο πάνω σε δυο πέτρες, ώστε το ξύλο να βρίσκεται πάνω από το έδαφος. Έπιαναν το ζώο και το ακινητοποιούσαν ανάσκελα στο έδαφος κατά τρόπο, ώστε οι όρχεις να ακουμπούν πάνω στο ξύλο. Ύστερα χτυπούσαν με μια λεία πέτρα τη βάση των όρχεων και καταστρέφανε τον αγωγό των σπερματοζωαρίων. .

β) Με μια ειδική τανάλια ο "μάστορας", που έκανε την επέμβαση, "δάγκανε" και κατάστρεφε τον αγωγό, μάλιστα λέγανε, σε αυτή την περίπτωση, ότι "δαγκάσανε" τον τράγο.

Στείρωση θηρικών χοίρων.

10. Στείρωση θηλυκού χοίρου

Σκοπός της στείρωσης του θηλυκού χοίρου είναι να αποκλειστεί η περίπτωση εγκυμοσύνης, όποτε χάνει και βάρος και γεύση το κρέας του ζώου. Για το σκοπό αυτό κρεμούσανε το χοίρο από τα πίσω πόδια σε ένα δέντρο. Δυο άνδρες ακινητοποιούσανε τα μπροστινά πόδια. Ο "χειρουργός" έκοβε με ξυραφάκι το λαγόνι του χοίρου, έβρισκε τη μήτρα και την αφαιρούσε. Μετά έδενε με μεταξωτή κλωστή την τομή εσωτερικά και, στη συνέχεια, επίσης με μεταξωτή κλωστή, έραβε και την εξωτερική τομή. Η εγχείρηση, όσες φορές έτυχε να τη δω, είχε πάντα επιτυχία.

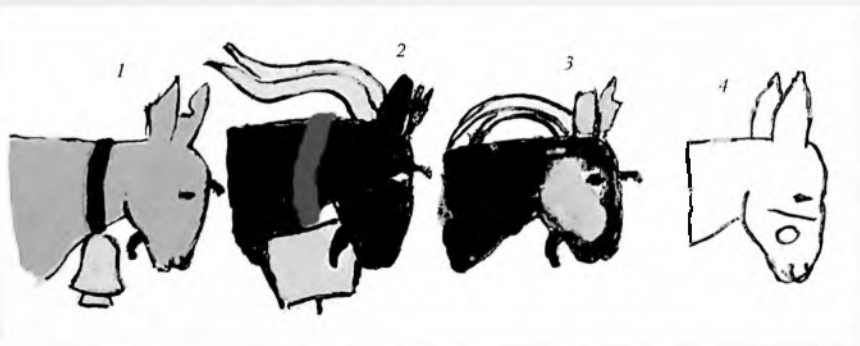
11. Ευνουχισμός σκύλου

Ο σκύλος είναι πολύτιμος φύλακας, συμβαίνει όμως να εγκαταλείπει κάποιες φορές τη θέση του για να κυνηγήσει θηλυκά σκυλιά. Με τη διαδικασία του ευνουχισμού ο σκύλος περιοριζόταν στα βασικά του καθήκοντα. Για να γίνει η επέμβαση βάζανε το κεφάλι του σκύλου σε ένα σάκκο έτσι, ώστε να καταστεί ακίνδυνος. Δένανε τα πόδια του και παράλληλα τον κρατούσαν καθηλωμένο. Ο "μάστορας" με ένα ξυραφάκι έκοβε το δέρμα και αφαιρούσε τους όρχεις. Η ανατομία του σκύλου δεν επιτρέπει εναλλακτική μέθοδο ευνουχίσματος. Αν δεν υπήρχε σάκκος για το κεφάλι του ζώου, έβγαζε κάποιος ένα σιβάνι του και βάζανε εκεί μέσα το κεφάλι του σκύλου. Μετά την επέμβαση πασπαλίζανε την τομή με αλάτι, για να μη γεννήσουνε εκεί τα αυγά τους οι κρεατόμυγες. Το αλάτι, όμως, ερέθιζε την πληγή, με αποτέλεσμα το ζώο να πονά και να κλαίει δυνατά.

Με αυτούς τους τραχείς και πρωτόγονους τρόπους προσπαθούσαν οι κτηνοτρόφοι της εποχής να διεκπεραιώσουν έργο κτηνιάτρου.

Ενωχημικός σκύλος: Το κεφάλι του ζώου είναι ακνησαμίνα με το στήθι του βουκόι

"Σαρξ" ζών: 1) Η κόκκινη κατσίκι (-ρούνα), που φορά και το καμπανέλι, έχει δεξιά -πισωκρινιγγο- και αριστερό -πιωκόκκι-, 2) Ο τράγος, με το -οκλαφέρι- (μεγάλο κονδούρι) έχει αριστερό -πυρόνι-, 3) Η -ροδομάγοιλη- κατσίκια έχει δεξιά -κονισαύτι- και αριστερά -ακαρδελαιύτι-, και 4) η προβατίνα είναι σαμαζήνη με περρωμένο σάιτρο και έχει δεξιά -δαχτιλιδύβουλα- και -βερμυόβουλα-.

12. "Ζωντάρια" ζώων

Κάθε βοσκός βάζει σημάδια στα ζώα του για να φαίνεται η ταυτότητα τους. Για να αποτρέπεται ο κίνδυνος ζωοκλοπής, έπρεπε τα σημάδια να είναι μόνιμα, ώστε να μη μπορούν να τα κάμουν "ζωντάρια" δηλαδή να μη μπορούν τυχόν ζωοκλέπτες να τα κρατήσουν στη ζωή για εκμετάλλευση. Η συνηθέστερη "σαμά" (σημάδι) είναι αυτή κατά την οποία κόβουμε λίγο από το αυτί του ζώου σε συγκεκριμένο σχήμα, αλλά και η σφραγίδα με πυρακτωμένο σίδηρο. Ανάλογα με το σχήμα ή τη θέση του κοψίματος ή της ουλής από τη "σφραγίδα" προέκυπτε και η ονομασία του σημαδέματος.

ΓΕΩΡΤΙΚΑ

1. Ο ζευγάς πάει στο ζευγάρι
2. Ζευγάρισμα
3. Θέρος
4. Αλώνισμα
5. Λίχνισμα
6. Λιομάζεμα
7. Πρωτόγονο ελαιουργείο
8. Φάμπρικα
9. Τρύγος
10. Πάτημα σταφυλιών
11. Ρακιδιό

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη ζευγική αλλά και στο θέρος, το λιομάζεμα και τη φάμπρικα διέθεσα μερικά από τα νεανικά μου χρόνια. Όσα λοιπόν γράφω στο κεφάλαιο αυτό, συνιστούν βιωματική εμπειρία.

Το φθινόπωρο ήταν πάντοτε εποχή προετοιμασίας. Ελέγχαμε τα "ζυγάλετρα" και τα "γινόλουρα". Εσυμφωνούσαμε με το "συζευτή", αν είχαμε συνεταιρικό ζευγάρι. Εκοιτάζαμε αν θα μας επαρκέσει ή όχι ο σπόρος και τα κωράφια που είχαμε. Αν δεν επαρκούσαν τα κωράφια μας έπρεπε να "αγκαζάρουμε" με "κωραφοσκέπαση" τα ξένα κωράφια που θα σπέρναμε (δίναμε ως ενοίκιο για μια χρονιά τόσο καρπό όσο χρειαζόταν για να σπαρθεί το κωράφι). Την 21η Νοεμβρίου έπρεπε να έχουμε ρίξει το μισό σπόρο στη γη, γι' αυτό και λέγαμε ότι είναι η γιορτή της "Μεσοσπορίτισσας". Η σπορά της φακής έπρεπε να έχει γίνει πριν από τις 6 του Δεκέμβρη, γι' αυτό λέγαμε: "Ως τ' Αγίου Νικόλα γη φακή σπαρμένη, γη ξεφυτρωμένη". Το ρόβι, ένα ψυχανθές που το σπέρναμε για κτηνοτροφία, μπορούσαμε να το σπείρουμε μέχρι τ' Αγίου Χαραλάμπη (10 Φεβρουαρίου). Στα φτωχά κωράφια βάζαμε αραιά το σπόρο, με βάση το γνωμικό "Στου βουγιού την πατουχιά δυο και τρία τα κουκιά", ενώ στα καλύτερα κωράφια σπέρναμε πιο σιμά: "Στου βουγιού την πατουχιά έξε και επτά κουκιά". Το σπαρμένο είχε τη μεγαλύτερη ανάπτυξη κατά το μήνα Απρίλιο (πενταπλάσια σε σύγκριση με τους χειμερινούς μήνες) γι' αυτό λέγανε οι ζευγάδες: "Πέντε μήνες ένα γρόθο κι ένα μήνα πέντε γρόθους".

Ο ζευγίς, κειφάλι στο μονάρι, πάει να ζευγαρίσει.

Ζευγάρισμα με βοινοδολιγάρο

1. Ο ζευγάς πάει στο ζευγάρι

Για να ξεκινήσουμε νωρίς το πρωί το ζευγάρισμα, φεύγαμε νύχτα από το σπίτι. Όσοπου να επιστρέψουμε είχε πάλι νυχτώσει, ειδικά όταν τα κωράφια ήτανε μακριά από το σπίτι. Όποιος είχε μουλαροζεύγαρο εφόρτωνε το αλέτρι του, τον κάσο (το εξάρτημα που βάζομε στο λαιμό του αλόγου, όταν το ζώο ζευγαρίζει και όταν σέρνει κάρο), το σπόρο και φαΐ για τον ίδιο και για το ζωντανό. Ύστερα εκάθιζε καβάλα στο ζώο και έσερνε και μια κασίκα δεμένη, ενώ οι άλλες κασίκες ακολουθούσανε. Όποιος είχε βοιδοζεύγαρο επήγαινε στο κωράφι με τα πόδια και εφόρτωνε τα σύνεργα στο γαϊδουράκι. Στην κατοχή πηγαίναμε να ζευγαρίσουμε δίχως να έχουμε κάτι φαγώσιμο για να γευματίσουμε. Στο σακκούλι μας βάζαμε μόνο χαρούπια και νερό για όλη τη μέρα.

2. Ζευγάρισμα

Το βοιδοζεύγαρο έχει μεγάλο αλέτρι. Το μακρύ ξύλο που φτάνει μέχρι το ζυγό το λέμε "σταβάρι". Το βασικό ξύλο που σέρνεται στη γη το λέμε "ποδάρι". Το ξύλο που κρατά ο ζευγάς σαν τιμόνι το λέμε "έγκερν". Τα ξύλα που εξέκουνε για να ανοίγουνε την "αλετρέ" τα λέμε "παρούτια". Το σίδερο που χαράζει και οργώνει τη γη είναι το υνί και οι κρίκοι που συνδέουνε το ζυγό με το αλέτρι λέγονται "λούρα". Το ξύλο που είναι στον ώμο των βοδιών είναι ο ζυγός. Όταν λέμε "ζυγάλετρα" εννοούμε το αλέτρι με το ζυγό και "γινόλουρα" το υνί με τα λούρα.

Στιγμιότυπο από το αλώνισμα

Οι ληνιστάδες επί το έργο

4. Αλώνισμα

Μετά το θέρος είχε σειρά το αλώνισμα. Στο δικό μου το χωριό βάζαμε 4-5 "βουιδογάιδουρα", τα δέναμε κοντά-κοντά μεταξύ τους, τα φιμώναμε, ώστε να μην τρώνε τα στάχυα, και αλωνεύαμε. Εκείνος που "λαλούσε" τα ζώα λέγαμε ότι κάνει τη "δούλα" του. Αυτός κρατούσε συνέχεια στο χέρι του ένα δοχείο και, όταν έβλεπε ότι τα ζώα αποβάλλουν περιτώματα, πήγαινε το δοχείο εκεί για να μη βρωμίσουν τα στάχυα. Άλλος έφερνε στάχυα από τη θημωνιά και άλλος ανακάτευε κάπου-κάπου με ένα τριχάλι τα στάχυα για να κόβονται καλύτερα. Σε άλλα χωριά είχανε βολόσυρους για να αλωνεύονται καλύτερα τα στάχυα. Στο χωριό μου κανείς δεν είχε βολόσυρο.

5. Λίχνισμα

Άμα ήτανε αλωνευμένα τα στάχυα τα λέγαμε "μάλαμα". Τα σωριάζαμε σε σωρούς, κοντά τον ένα με τον άλλο. Ένας λιχνιστής ήτανε μπροστά από τον κάθε σωρό και λίχνιζε το μάλαμα. Καρφώναμε ένα ξύλο στην άκρη του αλωνιού και του δέναμε στην κορφή δυο τρία χορταράκια, συνήθως αγριοταγή, με ένα σπαγκάκι για να δείχνει την κατεύθυνση και την ένταση του αέρα. Όταν ο αέρας ήτανε ευνοϊκός πετούσαμε ψηλά το μάλαμα και πήγαινε αλλού ο καρπός και αλλού το άχυρο. Μια γυναίκα με τη σκούπα απόσερνε τα τυχόν άκοπα στάχυα. Τον σωρό του καρπού, όταν πια δεν είχε άχυρα τον λέγαμε "λαμνί".

Σχηματισμό από το Λιομύζωμα. Οι μαζεψιάδες μαζεύουν τον καρπό από ψηλά σκαρφαλωμένοι σε "οκαμένες" (οκαίες που έχουν οκαριά απάνω), σε "αριόσθες" (παιτσωμένες οκαίες) και στα κλαδιά του δέντρου. Γνωστοί μαζεύοντες τον καρπό που έχει πέσει στη γη. Έχουν επίσης δένει σκοινιά από κλαδί σε κλαδί και έχουν φτιάξει κοινά για το μάρσι, που έχουν μαζεί τους στο λιγύσι.

Πρωτόγονο ελαιουργείο: Αριστερά οι εργάτες σπρώχνουν τα σταθάρια του μιοτεργάτη. Στο κέντρο ο εργάτης γυρίζει το σταθάρη του μύλου. Δεξιά βλέπουμε το ξύλινο πιεστήριο.

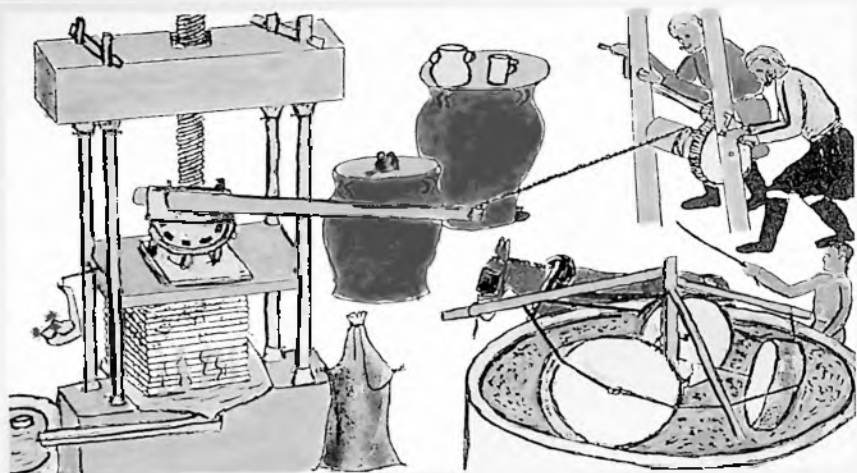
6. Λιομάζεμα

Για να μπορέσει να φορτώσει το βράδυ το λιόκαρπο στο γαϊδουράκι της η παλιά αγροτική οικογένεια έπρεπε να αρχίσει το μάζεμα μόλις άρχιζε να φέγγει η μέρα και να συνεχίσει μέχρι να φέγγει. Μαζεύαμε μια-μια τις ελιές από κάτω και από πάνω, σκαρφαλωμένοι στα κλαδιά ή σε σκάλες. Τότε τα εργατικά χέρια ήταν φτηνά. Αν, λοιπόν, κάποιος δε μπορούσε ή δεν ήθελε να μαζέψει ο ίδιος τις ελιές του, έφερνε μαζώχτρες, στις οποίες έδινε ως αμοιβή ελαιόκαρπο, ένα καλάθι από τρία που μαζεύανε ή δύο από επτά. Στο Ροδάκινο φέρνανε μαζώχτρες από ξένα χωριά. Ο ιδιοκτήτης του λιόφυτου παρείχε σε αυτές στέγη, φαγητό και μια οκά λάδι την ημέρα ("οκαδιάρές" μαζώχτρες).

7. Πρωτόγονο ελαιουργείο

Στις αρχές του εικοστού αιώνα ελειουργούσε ακόμα στο χωριό μου το πρωτόγονο ελαιουργείο. Εγώ ο ίδιος δεν πρόλαβα να το δω σε λειτουργία. Κατόρθωσα, όμως, από τη μελέτη των ερειπίων του, από τις περιγραφές των τότε γερόντων και από τα κοινά σημεία που είχε με τις φάμπρικες, να το αποτυπώσω ζωγραφικά. Το άλεσμα γινόταν με ένα μύλο τον οποίο εγύριζαν άνδρες με το "σταβάρι" που ήταν προέκταση του άξονά του. Για την πίεση της ελαιοζύμης είχαν το "μποτζεργάτη". Ήτανε ένα ξύλο κοντρό όρθιο που είχε σταβάρια. Οι εργάτες σπρώχνανε τα σταβάρια και καθώς το ξύλο εγύριζε, τυλιγόταν γύρω του το καραβόσκοινο που έσερνε την "τσίτα" (το δοκάριμοκλό που γύριζε το "αδράχτι" με τις στροφές).

Όλα τα μέρη αυτού του ελαιουργείου ήταν ξύλινα. Ξύλινο ήταν το αδράχτι με τις στροφές, ξύλινη η "κατωσανίδα" και η "πανωσανίδα" με τις αρνητικές στροφές. Η πανωσανίδα ήταν χωρισμένη στη μέση διότι, αν είχε πολύ πάχος, δεν θα ήταν δυνατό να γίνονται οι στροφές από τη μέσα μεριά.

Φάμπρικα

Οι τραγούστες και ο κορβαλιτής στο αμύδι

Β. Φάμπρικα

Στα πλαίσια των αγροτικών ασχολιών έχω εργαστεί και σε φάμπρικα. Σε διάστημα 14-15 ωρών αλέθαμε στη φάμπρικα 12-14 σακιά ελιές. Κάθε σακί ήταν μια πιεσιά και το λέγαμε ένα "πέτρωμα". Εβγάσαμε γύρω στις 160 οκάδες λάδι και παίρναμε από οχτώ μία, είχαμε δηλαδή κέρδος είκοσι οκάδες. Έπαιρνε η φάμπρικα το μισό και οι δέκα οκάδες που μένανε μοιράζονταν προς τέσσερα γιατί οι εργάτες ήμασταν τρεις, μα υπολογίζαμε ως εργάτη και το μουλάρι. Τότε δηλαδή δουλεύαμε 15 ώρες για δυόμισι οκάδες λάδι.

Οι φάμπρικες που ήρθαν στις αρχές του εικοστού αιώνα, αλλάζανε το καθεστώς στην επεξεργασία της ελιάς. Το άλεσμα ήταν πλέον ιπποκίνητο. Η πίεση του ελαιοκάρπου γινόταν με βίντσι. Η ελαιοζύμη πιεζόταν σε πολλούς "ντορμπάδες" (σακούλες) και όχι σε τρεις, όπως γινόταν πριν. Έτσι όχι μόνο κανόταν λιγότερο λάδι, αλλά και έβγαινε πιο πολλή δουλειά, με λιγότερο κόπο.

Γ. Τρύγος

Στα δικά μας χωριά ο τρύγος άρχιζε κατά τα μέσα του Σεπτεμβρίου. Ήταν από τα λιγότερο κοπιώδη και τα πιο ευχάριστα βάσανα του χωρικού. Στον τρυγητό μαζευόμασταν μεγάλη συντροφιά, γιατί πάντα βοηθούσαμε ο ένας τον άλλο.

Όσο κόβαμε τα σταφύλια κουβεντιάζαμε, αστειευόμασταν, γελούσαμε. Ο τρύγος ήταν δουλειά και γλέντι μαζί.

Το παλιό της σταφελιάς: Ο μόντος τρέχει έξω από το πατητήρι και μεταφέρεται σε κτήματα.

*Στο ρακιδό
Βαυνουάκι*

Ρακιδό: Βλέπουμε από αριστερά το καδόνι, το "μασιέλο" και τη ρακί που "τρέχει" σε ένα "αντιροιαίκαλο" (γάλλικο τσεκάλι).

10. Πάτημα σταφυλιών

Ένα από τα ευχάριστα "βάσανα" ήταν και το πάτημα των σταφυλιών. Συνήθως μπαίναμε στο πατιπήρι δύο, τρεις ή τέσσερις νεαροί και πατούσαμε τα σταφύλια. Αν δεν υπήρχε κοντά μας τοίχος, για να ακουμπούμε καθώς επατούσαμε, κρατούσαμε ένα ραβδάκι για να βοηθά να μη γλιστρώμε. Όσο εμείς επατούσαμε άλλοι κουβαλούσανε το μούστο στα πιθάκια που ευωδίαζαν, γιατί τα είχαμε πλύνει με "μπούρμπουλο" (νερό που είχαμε βράσει μαζί με θρούμπα και αρίγανη). Για να πιέσουμε τα σταφύλια, άμα ήτανε αρκετά πατημένα, τα κάναμε σωρό και πάνω βάζαμε το "πλακωτάρι" (ένα ξύλο πλακερό και παχύ), πάνω στο οποίο τοποθετούσαμε βαριές πέτρες.

11. Ρακιδιό

Όταν εβγάσαμε το μούστο, τα στέμφυλα (που εμείς τα λέγαμε "στράφυλα") τα βάζαμε σε πιθάκια και από πάνω τοποθετούσαμε συκόφυλλα. Αφήναμε τα στράφυλα γύρω στις 20 μέρες, ώστε να υποστούν ζύμωση και μετά βγάσαμε τη ρακή. Το ρακοκάζανο έχει ένα καπάκι που είναι και αυτό σα μισό καζάνι. Το καπάκι έχει ένα σωλήνα που συνδέεται με άλλον σωλήνα, ο οποίος περνά μέσα από το "μαστέλο" (ντεπόζιτο με νερό). Χρίζαμε με ειδικό κώμα όλα τα σημεία σύνδεσης (καπάκι με καζάνι και σωλήνα με σωλήνα) και ανάβαμε τη φωτιά κάτω από το καζάνι με τα στράφυλα. Κατά τη διάρκεια του βρασμού ο ατμός περνά μέσα από το σωλήνα που βρίσκεται μέσα στο νερό. Εκεί γίνεται η υγροποίηση που μας δίνει από το σωλήνα εξόδου τη ρακή.

ΑΛΛΕΣ ΑΣΧΟΛΙΕΣ

1. Ρίξιμο ταρατσας
2. Ο μαραγκός
3. Ο ξυλοκόπος
4. Ο μανάβης
5. Οι φορτωεκφορτωτές
6. Ο μελισσοκόμος
7. Ο σιδηρουργός
8. Ο κοφινάς
9. Σκυρόστρωση
10. Το καρβουνοκάμινο
11. Ο γυρολόγος
12. Ο κηροποιός
13. Ο σαμαράς
14. Ο τσαγκάρης
15. Ο νερόμυλος
15. Έργα οδοποιίας στην ορεινή ύπαιθρο
16. Ο μεταξάς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το μεγαλύτερο μέρος των χωρικών της Κρήτης είχε ως βιοποριστική ασχολία τη γεωργία ή την κτηνοτροφία. Πολλοί, επίσης ασχολούνταν με μικρεμπόριο και παραδοσιακές τέχνες. Οι τεχνίτες και οι εμπορευόμενοι είχαν την καλύτερη οικονομική και κοινωνική θέση, ακολουθούσαν οι κτηνοτρόφοι, ενώ τελευταίοι σε αυτή τη σειρά έρχονταν οι γεωργοί.

Σε αρκετές από αυτές τις παραδοσιακές τέχνες είχα μαθητέψει και εργαστεί. Σήμερα ανακαλώ δίκως δυσκολία την τεχνική και τη διαδικασία διεκπεραιώσης των ασχολιών οι οποίες περιγράφονται στο κεφάλαιο αυτό.

Ρίχτο της ταράντας

Ο μαραγκός και τα σπνεργιά του

1. Φτιάξιμο της ταρατίσας

Στα φτωχά και απομακρυσμένα χωριά το τοιμέντο έγινε προσιτό στον κόσμο μόνο μετά τα μέσα του εικοστού αιώνα. Νωρίτερα η χρήση του περιοριζόταν μόνο για επικονίαση υδατοδεξαμενών. Όταν, έστω με πολλές δυσκολίες, καταφέραμε να αγοράσουμε τα τοιμέντα για να φτιάξουμε ταρατίσα στο σπίτι μας, είχαμε να αντιμετωπίσουμε και άλλες δυσκολίες. Μετρούσαμε τα υλικά με γκαζοτενεκέδες. Αναμιγνύαμε με τα φτυάρια τα υλικά, φτιάχναμε "μουχτάρια" (μουχτάρια=ένα σακί τοιμέντο με τα ανάλογα υλικά, δηλαδή τσακίλι και άμμο). Ανεβαίναμε σε ξυλόσκαλες με τους γκαζοτενεκέδες στη ράχη για να μεταφέρουμε το μπετό στην ταρατίσα. Δυο άνδρες περιμένανε επάνω για να πάρουν τους γκαζοτενεκέδες και να τους φέρουν στο μάστορα. Για τη μεταφορά του νερού επιστρατεύονταν οι γυναίκες του χωριού με τα σταμνιά τους. Στις δεκαετίες 1950-1960 εργάστηκα ως τεχνίτης οικοδόμος. Δεν είχα όμως ξύλα για τα καλούπια. Ο ιδιοκτήτης της οικοδομής εδανείζετο σανίδες από τους χωριανούς. Όμως και πάλι οι σανίδες δεν αρκούσαν και συμπληρώναμε με κομμένα πισοβάρελα. Η σχετική εικόνα είναι ιδιαίτερα παραστατική.

2. Ο μαραγκός

Έχω εργαστεί λίγο και στη μαραγκική. Ο μαραγκός είχε, βέβαια, δικό του εργαστήριο. Πιο πολύ όμως εργαζότανε στο σπίτι του πελάτη, όπου έφερνε τα εργαλεία του μέσα σε ένα ζιμπίλι. Τότε δεν υπήρχαν μηχανήματα, ούτε ογκώδη και βαριά εργαλεία. Στο εργαστήριο ο μαραγκός είχε τον απαραίτητο πάγκο, αλλά και όπου πήγαινε έφτιαχνε ένα πάγκο πρόχειρο. Η "σπετσαρία" του ήτανε ένα πριονάκι με φαρδιά λάμα, ένα πριονάκι με στενή λάμα (ξεγυριστήρι), μια μεγάλη πλάνια ("νιρετούρα"), μια ειδική πλάνια για να κάνει πατούρα στις τάβλες, σφυράκια, σμίλες, τρυπάνια, ζουμπάδες, μια απλή πλάνια, κ.α.

Ο ξυλκόπος μεταφέρει τράβες για να τις πουλήσει. Έχει φορτώσει μια τράβα στη ράχη του και αέρει ακόμα μια τράβα δεμένη με σκοινί.

Οι νοικοκυρές με τα καλάθια τους περιμένουν τη σιτά τους για να ψυλίσουνε.

Ήταν πολλοί εκείνοι που δεν είχαν τη δυνατότητα να πληρώσουν το μεροκάματο του μαραγκού. Ακόμα και αν επρόκειτο για την πόρτα του σπιτιού τους, την έφτιαχναν οι ίδιοι. Παίρνανε, λοιπόν, δυο-τρεις τάβλες και τις στερεώνανε με μπρόκες, όπως - όπως. Έτσι κρατούσαν τα ζώα έξω από το σπίτι, δεν καταφέρνανε όμως να κρατήσουν μακριά τον αέρα ούτε τον ήλιο, ο οποίος έμπαινε στο σπίτι από τις χαραμάδες της κακοφτιαγμένης πόρτας.

3. Ο Ξυλοκόπος

Τα δυτικά Σφακιά, με εξαίρεση το οροπέδιο της Ανώπολης, έχουν λιγιστό χώμα. Αυτό όμως δεν εμπόδισε να αναπτυχθούν αξιόλογοι πολιτισμοί από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα. Στην ανάπτυξη αυτή συνετέλεσε ο δασικός πλούτος, η ναυτιλία και το εμπόριο. Στις ανασκαφές της Κνωσού έχουν βρεθεί βάσεις για ξύλινες κολόνες, τις οποίες οι αρχαιολόγοι πιστεύουν ότι είχαν μεταφερθεί από την Τάρρα.

Αλλά και στα δικά μας χρόνια φορτώνανε στα καράβια τράβες για τη Μεσαρά και ναυπηγήσιμη ξυλεία για άλλες κατευθύνσεις.

4. Ο μανάβης

Στα χωριά που δεν παρήγαγαν κηπικά περιμέναμε το μανάβη να τα φέρει με το γαϊδουράκι του. Πάντα ο μανάβης κρατούσε καντάρι με "φούχτη" (μεταλλική λεκάνη, συνήθως χάλκινη) και όκι με γάντζους. «Καντάρι» λένε και το στατήρα, με μονάδα μετρήσεως βάρους 44 οκάδες. Εμείς καντάρι λέγαμε το όργανο ζυγίσματος που είχε αλυσίδες και φούχτη, ενώ αυτό που είχε ελατήριο το λέγαμε "κανταράκι". Υπήρχαν, τέλος, και καντάρια με αλυσίδες και γάντζους.

Οι γορτοκαλακιές μπαίνουν ξηπάλητοι στη θάλασσα για να μεταφέρουν το γορτίο στη βάρκα.

Ο μελισσοκόμος, τα μελισσοκόγνα και τα σιγέρχα για τη μελισσοκομία.

5. Οι φορτωεκφορτωτές

Στα λιμάνια σήμερα υπάρχουν ράμπες και προβλήτες. Τα πλοία έρχονται και πλευρίζουν δίπλα στα φορτηγά. Τα πράγματα, όμως, δεν ήτανε πάντα έτσι. Παλιότερα τα καράβια επιλησίαζαν τη στεριά όσο επέτρεπε το βάθος των νερών και εκεί εκατέβазαν τις άγκυρες. Οι φορτωεκφορτωτές εσήκωναν τα σακιά και τα μετέφεραν στις βάρκες. Δούλευαν ξυπόλυτοι, γιατί έπρεπε να προχωρήσουν μέσα στα νερά για να πλησιάσουν τις βάρκες. Ύστερα η βάρκα επήγαινε φορτωμένη στο καράβι, εξεφόρτωνε και εγύριζε για να φορτώσει πάλι.

6. Ο μελισσοκόμος

Μέχρι πριν από λίγες δεκαετίες, τα περισσότερα μελισσοκομεία διατηρούσανε τα σμήνη τους σε πλεχτά μελισσοκόφωνα, τα οποία χρίζανε από μέσα και απ' έξω με ένα μείγμα από αργιλόκωμα και φρέσκα περιτώματα βοδιών. Πάνω στο κοφίνι τοποθετούσανε τα "κανόνια" (ταβλάκια φάρδους 3-4 πόντους), στα οποία εκκρεμούσανε οι μέλισσες τις κερήθρες τους. Πάνω από τα κανόνια τοποθετούσανε βλαστούς και κλαδιά πικροδάφνης ή άλλων φυτών για να απομονώσουν τη ζέση του ήλιου και από πάνω συχνά βάζανε "φλουδάκους" (φλοιούς από τους κορμούς των κυπαρισσιών). Αυτή τη διαδικασία είχε σχολιάσει ο περιηγητής Δέφνερ, το 1917, ως αιτία καταστροφής των κυπαρισσιών.

Από τις μέλισσες ο άνθρωπος μπορεί, εκτός από το πολύτιμο μέλι, να πάρει και μαθήματα εργατικότητας, καθαριότητας, αυτοθυσίας και νοικοκυροσύνης.

Ο σιδηρουργός και τα υστέριά του. Το παιδί δεξιά τραβά το σκονί για να ενεργητοποιήσει το ψυαίρο.

Ο κοφινάς επί το έργο.

7. Ο σιδηρουργός

Το σιδηρουργό εμείς τον λέγαμε "χαρκιά" ("χαλκιά") και το εργασιπρίό του "χαρκιδιό". Βασικό εργαλείο του σιδηρουργού ήταν το αμόνι, ένα μεγάλο και σταθερό σίδηρο, πάνω στο οποίο ο σιδεράς κοπάνιζε τα πυρωμένα σίδηρα και τους έδινε το σχήμα που ήθελε. Πάνω σ' αυτό, επίσης, εκοπάνιζε και ένωνε δυο σίδηρα, τα οποία είχε πυρώσει σε πετροκάρβουνο φυσώντας τα με το φουσερό. Άμα δεν είχε πετροκάρβουνο χρησιμοποιούσε ερρικοκάρβουνα (από ρείκια) ή έσω κυπαρισσοκάρβουνα. Άλλα σύνεργα του σιδερά ήταν η μέγκενη, βαριές, σφυριά, τανάλιες, κοπίδια, ζουμπάδες, η μαστέλα (όπου "έσβηναν" τα σίδηρα), το πυρομάχι (όπου έβράζαν τα σίδηρα) και βέβαια το φουσερό, που ήταν όπως ένα τεράστιο ακορντεόν με δύο βαλβίδες, μια για να τραβά άερα και μια άλλη για να φυσά. Κάθε φορά που έκλεινε η μία βαλβίδα, άνοιγε η άλλη.

8. Ο κοφινάς

Ο κοφινάς είχε πάντα αποθηκευμένες βέργες και καλάμια. Όποτε χρειαζόταν έβασε στο νερό αυτά τα οποία επρόκειτο να δουλέψει και τα άφηνε δύο-τρεις μέρες για να αποκτήσουν ευλυγισία. Εκτός από κοφίνια και καλάθια, οι κοφινάδες πλέκανε πιο παλιά "κοφινίδες" σε σχήμα πιθαριού για αποθήκευση καρπού (χρίζανε από μέσα τα τοιχώματα με αργιλόχωμα και νωπά περιπτώματα βοδιών για να γίνει λεία η επιφάνειά τους), "τουσιά" (καλούπια τυριού), περιβλήματα νταμιτζάνας, μελισσοκόφια κ.α.

Τα κοφίνια που ήταν πλεγμένα εξ ολοκλήρου από βέργες λυγαριάς ή από άλλα ανθεκτικά φυτά τα λέγαμε "πετροκόφια" και προόριζονταν για περιπτώσεις στις οποίες χρειαζόταν να είναι πιο γερά.

Σκηνόβραση: Οι εργάτες (στασιάζοντες) όπως τους είχα δει να εργάζονται στη διάρκεια του 1940, στην περιοχή των Πελοποννήσιου.

Στην εικόνα βλέπουμε το καμίνι και δύο άνδρες να κόβουν με πριόνι ένα δέντρο. Αριστερά είναι τα σπαρέλια με το κέρσι που χρειάζεται στο ξεκατάνισμα. Τα κομμένα κομμάτια χρησιμοποιούνται αν τυχόν να τριαντίζει το καμίνι. Στην περίπτωση αυτή λέμε ότι "ταϊκόνει" το καμίνι.

Εκείνα στα οποία μόνο ο πάτος, οι όρθιες βέργες, τα κείλια, τα αυτιά και μια δεσιά στη μέση ήταν από γερές βέργες και το υπόλοιπο ήταν φτιαγμένο από καλάμι τα λέγαμε "μπουγαδοκόφια".

9. Σκυρόστρωση

Για να σκυροστρώσουνε τους δρόμους, τότε που δεν υπήρχανε σπαστήρες, εσπούσανε τις πέτρες με μια βαριά σε μικρότερα κομμάτια. Ύστερα συνέχιζαν με πετρόσφουρα. Χτυπούσαν τα κομμάτια μέχρι να γίνουν σκύρα, τα οποία όμως δεν ήταν πολύ μικρά, αλλά είχαν περίπου το μέγεθος καρυδιού.

10. Το καρβουνοκάμινο

Στις αρχές του εικοστού αιώνα φέρανε στα Σφακιά καμινάρηδες από την Ικαρία και κάνανε τα πρώτα καρβουνοκάμινια. Η καταστροφή στα δάση των Σφακίων ήταν τεράστια. Τεράστια όμως ήτανε και η οικονομική ανακούφιση του τόπου σε δύσκολα χρόνια. Ωφεληθήκανε αυτοί που είχανε δάση στην ιδιοκτησία τους, οι εργάτες που δουλεύανε στα καμίνια, αυτοί που εμπορεύονταν τα κάρβουνα, οι αγωγιάτες που τα κουβαλούσανε (που τους λέγαμε "κυρατζήδες"), τα αυτοκίνητα που τα πηγαίνανε στα Χανιά. Γενικά, όταν ανασαίνει η τοπική οικονομία, οφελούνται όλοι, άμεσα ή έμμεσα.

Τα ξύλα τα κόβανε με τσεκούρια και με μεγάλα πριόνια. Στο καμίνι βάζανε πρώτα τα χοντρά ξύλα και μετά τα λιανά. Πάνω από τα ξύλα βάζανε "φουντώματα" (πυκνούς θάμνους) και μετά χώμα. Ανάβανε το καμίνι από την κορυφή. Όταν έβγαине φωτιά από τους καπνοδόχους που ήτανε στη βάση ήταν σημάδι πως τα ξύλα είχαν ψηθεί.

Ο γυριλός με τη φοίγγα του, όπως τον θυμούνται από τα προπολεμικά χρόνια.

Ο κηροποιός επί το έργον.

11. Ο γυρολόγος

Επί τουρκοκρατίας υπήρχαν πολλοί Σφακιανοί γυρολόγοι, ειδικά από τις Κομπτάδες. Τα εμπορεύματα έρχονταν ατελώνιστα γιατί δεν υπήρχε τούρκικη αρχή τότε στην επαρχία, έτσι οι πλανόδιοι έμποροι τα προμηθεύονταν φτηνά και είχαν μεγαλύτερο κέρδος. Κυρίως επηγαίνανε προς τη Μεσαρά, έχει μάλιστα μείνει και η σχετική μαντινάδα, που λέγεται εκεί:

"Φαρμάκι να πουλιότανε στου Σφακιανού τη βούργια

θα το 'παιρνα για χάρη σου, αγάπη μου καινούρια!"

"Βούργια" λέγαμε το μεγάλο σακούλι της πλάτης.

12. Ο κηροποιός

Τα κεριά για τις εκκλησίες τα φτιάχνανε οι χωριανοί στην ενορία τους. Πολύ συχνά οι ναοί είχανε και μέλισσες "μοναστηριακές" και το κερί ήτανε δικής τους παραγωγής. Λιώνανε το κερί σε μια ειδική χύτρα που είχε στενή βάση και πλατύ στόμιο, ώστε να μαζεύεται εύκολα με την κουτάλα ακόμα και όταν ήτανε πολύ μικρή η ποσότητα μέσα στη χύτρα. Κάτω από τη χύτρα έκαιγε πάντοτε χαμηλή φωτιά ώστε να διατηρείται το κερί λιωμένο. Ένα σκοινάκι κρεμασμένο από τα δοκάρια κρατούσε πάνω από τη χύτρα ένα μεταλλικό κύκλο από τον οποίο κρέμονταν μπαμπακερές κλωστές. Ο κηροποιός εγύριζε τον κύκλο και συνεχώς έβρεχε με λιωμένο κερί τις κλωστές μέχρι να σχηματιστούν ορισμένου πάχους κεριά.

Αριστερά ο σαμαράς και δεξιά τα μέρη από τα οποία αποτελεί το σαρμάρι.

Αριστερά ο τσαγκάλις στον πάγκο με τα σιδηρά του και δεξιά ο κάλυας.

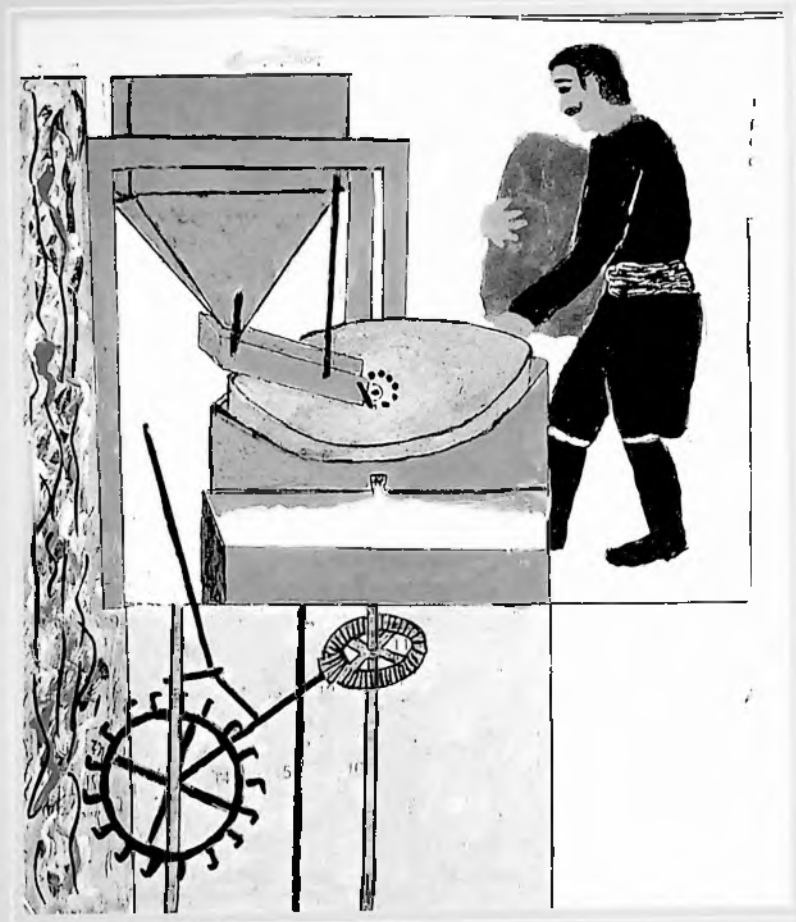
13. Ο σαμαράς

Έχω φτιάξει και εγώ, σε περασμένα χρόνια, σαμαρία. Ο σαμαράς είχε μια ειδική καρέκλα στην οποία τα μπροστινά πόδια αντικαθιστούσε ένα χοντρό κουτσούρι. Εκεί πελεκούσε τα ξύλινα μέρη του σαμαριού. Για την κατασκευή του σαμαριού καταλληλότερο είναι το ξύλο του πλάτανου. Το εσωτερικό μέρος του σαμαριού το λέγαμε "στρώση" και από το μέσα του μέρος είχε "κετσέ" για να μην πληγώνει το ζώο. Για γέμισμα η στρώση είχε "αφράτο", μαλακό και σαρκώδες βούρλο. Τους γάντζους όπου δέναμε τα σκιοινιά (που συνήθως ήταν ξύλινοι) τους λέγαμε "σκαρβέλια". Τα πίσω λουριά που συγκρατούσαν το σαμάρι πάνω στη ράχη του ζώου τα λέγαμε "καπουλόπιστα" και το μπροστινό λουρί το λέγαμε "μπροστελίνα".

14. Ο τσαγκάρης

Μια από τις πολλές ασχολίες, τις οποίες είχα γνωρίσει στην πράξη, ήταν και αυτή του τσαγκάρη. Ο τσαγκάρης στα χωριά έραβε συνήθως "παραγγελίστικα" σιβάνια και παπούτσια. Έπαιρνε στο πόδι "ξαμάρι" (έπαιρνε μέτρα δηλαδή) και ο πελάτης του έλεγε τις προτιμήσεις του σε σχέδιο, σε χρώμα και σε υλικά. Όταν ο τσαγκάρης δεν είχε παραγγελίες έφτιαχνε "ζημπουλήτικα" παπούτσια από δευτερότερα υλικά. Γι αυτό λέγαμε μεταφορικά για κάθε δουλειά που δεν ήτανε σωστά φτιαγμένη ότι έγινε "ζημπουλήτικα".

Τα σύνεργα του τσαγκάρη ήτανε σουβλιά, καλαπόδια, γαμπάλια (αυτά που δίνουνε το σχήμα της γάμπας στα σιβάνια), ράσες, φαλτσέτες (ειδικά μαχαίρια). Πιο παλιά χρησιμοποιούσαν πολύ τις "ξυλόμπροκες". Πρώτα τρυπούσανε στο πεσί με τον "κατσαμπρόκο" και μετά έβάζαν την ξυλόπροκα, χτυπώντας τη με σφυρί. Επίσης στα

Νερόμυλος: Ο μύλωνας πηγαίνει να βάλει σιτάρι στην κοφινίδα.

σιθάνια βάζανε από κάτω τσαρουχόμπροκες που εμείς τις λέγαμε "βιδόμπροκες". Θυμάμαι ένα είδος σιθάνια που ήταν ίδια και για τα δύο πόδια, αριστερό και δεξί. Τα σιθάνια εκείνα δεν είχαν τακούλι.

Το παιδί, όταν πρωτοπήγαινε στην τέχνη το λέγαμε "τσιράκι", άμα προχωρούσε λίγο το λέγαμε "κάλφα".

15. Ο νερόμυλος

Ο νερόμυλος λειτουργούσε με υδατόπτωση. Το νερό κατέβαινε με δύναμη από ψηλά, έπεφτε πάνω στη φτερωτή, της έδινε κίνηση και αυτή με τη σειρά της ενεργοποιούσε όλο το σύστημα. Νερόμυλους είχε πολλούς η Αργυρούπολη, που είχε και πολλά νερά. Εκεί πηγαίναμε και εμείς από τα Σφακιά. Έπρεπε είτε να ξεκινήσουμε βαθιά νύχτα για να γυρίσουμε πάλι νύχτα ή να πηγαίνουμε τη μια μέρα, να μείνουμε στο μύλο και την άλλη μέρα να γυρίσουμε. Οι μύλοι, βλέπετε, ήταν μακριά μας, αλλά και δεν ευρίσκαμε πάντα σειρά για το άλεσμα.

16. Έργα οδοποιίας στην ορεινή ύπαιθρο

Όταν ήταν ανάγκη να κόψουν τα γκρεμνά για να περάσει ο δρόμος, όπως έγινε, π.χ., στο φαράγγι της Ίμπρου, εδένανε με σκοινιά τους μινιδόρους και τους κρεμούσανε για να εργασούνε. Τα σκοινιά από την άλλη άκρη τα δένανε σε σταθερά και γερά μέρη (σε δέντρα ή σε γερές πέτρες). Ο ένας μινιδόρος δούλευε με το "ματζακούπι" (το βαρυδάκι) και ο άλλος με το "μακάπι" (λοσπαράκι που έκοβε την πέτρα). Δουλεύανε κρεμασμένοι με αυτόν τον τρόπο μέχρι να ανοίξουνε τρύπα στην πέτρα και να βάλουνε μέσα εκρηκτικά για να την ανατινάξουνε.

Σιγμιαγχο από έργα οδοποιίας στη ορεινή Ξαπόρτα

Ο μεταξός βγάει το μεταξογάμμα από τα κοκκούλια.

17. Ο μεταξάς

Τον μεταξά τον λέγαμε και "ανεμά", επειδή εργαζόταν με την ανέμη, η οποία ήταν ποδοκίνητη. Έβραζε τα κουκούλια μέσα σε ένα καζάνι. Εύρισκε την άκρη της κλωστής του κουκουλιού, που μπορεί να είχε και πάνω από 1000 μέτρα μήκος, και την ετύλιγε στην ανέμη. Άμα τελείωνε με το ένα κουκούλι άρχιζε με το άλλο. Εκείνα τα χρόνια βγάζανε πολύ μετάξι στα χωριά και ο μεταξάς εγκαθιστούσε το εργαστήριό του όπου εύρισκε πολύ δουλειά.

Ο μεταξοσκώληκας τρέφεται αποκλειστικά με μουνόφυλλα. Χρειάζεται καθαριότητα και ψυχία, σταθερές συνθήκες θερμοκρασίας (γύρω στους 24 βαθμούς Κελσίου) και υγρασίας. Αναπτύσσεται την άνοιξη και περνά 30 μέρες με τη μορφή κάμπιας, 15 μέρες μέσα στο κουκούλι και, αν παραμείνει το κουκούλι ανέπαφο, βγαίνει έξω από αυτό χρυσαλίδα και φοβά μετά 5-10 μέρες. Χρυσαλίδα αφήνανε να βγαίνει όταν θέλανε να βγάλουνε σπόρο. Όταν βγάζανε το μετάξι από τα κουκούλια νωρίτερα, η χρυσαλίδα φοφούσε μέσα στο κουκούλι, αν όμως έβγαине η χρυσαλίδα το κουκούλι καταστρεφόταν.

ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

1. Ζυμωτό
2. Μπουγάδα
3. Επεξεργασία μαλλιού
4. Διάσιμο
5. Αργαλειός
6. Εξαρτήματα αργαλειού
7. Γυναίκες με μωρά παιδιά
8. Βάψιμο ρούχων
9. Νεροφόριες

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέχρι και τα μέσα του περασμένου αιώνα, η γυναίκα είχε πολλές υποχρεώσεις και λίγα δικαιώματα. Η αγρότισσα, ειδικά, εργαζότανε όπως και ο αγρότης, στο θέρος, στο μαζωχτό ή σε άλλα βόσανα. Δούλευε σκληρά ολημερίς ενώ το βράδυ, όταν ο άνδρας μπορούσε να πάει στο καφενείο ή να αναπαυθεί, εκείνη έπρεπε να ζυμώσει, να κάνει μπουγάδα, να μπαλώσει τα ρούχα της οικογένειας, να φέρει νερό, κλπ. Ο άνδρας εκπροσωπούσε την οικογένεια σε κουμπαριές, συντεκνιές και άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις. Η γυναίκα, αντίθετα, ζούσε κλειστή ζωή. Η αγρότισσα διέθετε σημαντικό μέρος του χρόνου της ζωής της για να επεξεργαστεί πρώτες ύλες (μαλλί, λινάρι, μπαμπάκι, μετάξι) στον οποίων την παραγωγή είχε εργαστεί και τις οποίες μετέτρεπε σε είδη ιματισμού της οικογένειάς της.

Η ναινακιέρα ζεμάει στην κοράνα του αγροτικού σπιτιού

Η γυναίκα δεξιά αλένει, ενώ η γυναίκα αριστερά "λενοκάνει" τα άσπρα ρούχα. Στο "αλόνητο", το οποίο έχει στερεωθεί πάνω από τα ρούχα και πάνω στο οποίο έχει στρώσει σπαστή, μίχεται βραστό νερό, ώστε να περάσει η αλονουσι από όλα τα ρούχα.

1. Ζυμωτό

Όταν η νοικοκυρά επρόκειτο να ζυμώσει έπρεπε από την προηγούμενη μέρα να "αναπήσει". Σε 5-6 οκάδες αλεύρι πρόσθετε το "προζύμι", δηλαδή ένα βόλο ζύμη από προηγούμενο ζυμωτό, στο μέγεθος ανθρώπινης γροθιάς. Πρόσθετε κλιαρό νερό, ζύμωνε το μίγμα και μετά το σκέπαζε με ρούχα, ώστε να διατηρηθεί η επιθυμητή για τη ζύμωση θερμοκρασία. Την επόμενη μέρα πρόσθετε μια δεκαριά οκάδες αλεύρι και πάλι με κλιαρό νερό ezύμωνε. Από αυτή τη ζύμη έφτιαχνε πίτες ή παξιμάδια, τα οποία και πάλι σκέπαζε με ρούχα για να διατηρήσουνε τη θερμοκρασία που χρειάζοταν, ώστε να πάρουνε ζύμωση. Όταν το ζυμωτό άρχιζε να "ανεβαίνει", δηλαδή να φουσκώνει, η νοικοκυρά άναβε το φούρνο και όταν έβλεπε τον "πορόφουρνο" (το στόμιο του φούρνου) να έχει πάρει υπόλευκο χρώμα ήταν η κατάλληλη στιγμή για να σύρει έξω την "αθάλη" (την καρβουνοσιά) και να βάλει στο φούρνο το ψωμί. Αμέσως μετά άναβε δυο-τρεις θάμνους στο φούρνο για να "ροδίσει", δηλαδή να πάρει ρόδινο χρώμα το ψωμί.

2. Μπουγάδα

Σήμερα, με τη βοήθεια της τεχνολογίας, η νοικοκυρά έχει την δυνατότητα να βάλει τα ρούχα να πλυθούνε στο πλυντήριο, όσο αυτή θα ασχολείται με άλλη οικιακή εργασία ή ενώ παρακολουθεί τηλεόραση. Στα χρόνια μου, όμως, τα σπίτια δεν είχανε ούτε νερό. Η νοικοκυρά έπρεπε να πάει στο πηγάδι ή στη βρύση του χωριού για να πλύνει. Εφόρτωνε στο ζώο τα ξύλα (για να ζεσάνει το νερό), τα ρούχα, το μπουγαδοκόφινο, την πλυστρόσκαφη, στάχτη για να κάνει "αλουσιά" και κάτι φαγώσιμο για το γεύμα της, αν υπολόγιζε ότι θα αργήσει να τελειώσει το πλύσιμο. Τότε δεν υπήρχαν απορρυπαντικά και τα ρούχα πλένονταν με σαπούνι.

Επιβλεπόμενη του μύθου με εργαλεία πύου
Κρητικόναι

Στάδια επεξεργασίας μαλλιού

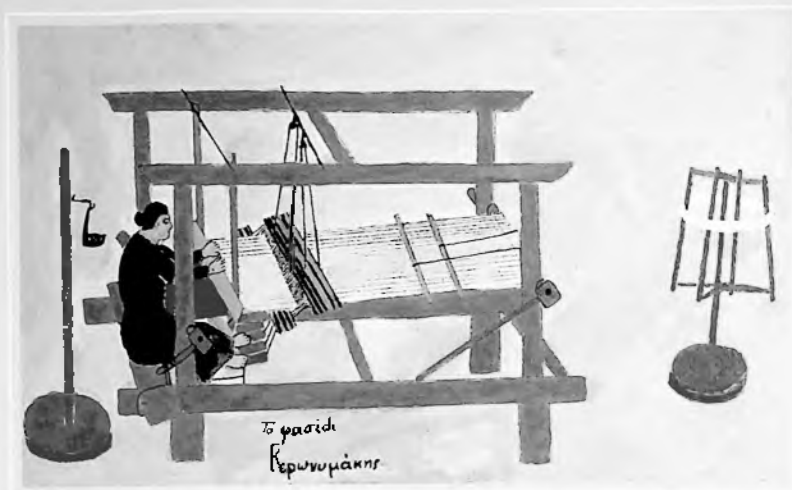
Η διαδικασία του διαιτηματός

3. Επεξεργασία μαλλιού

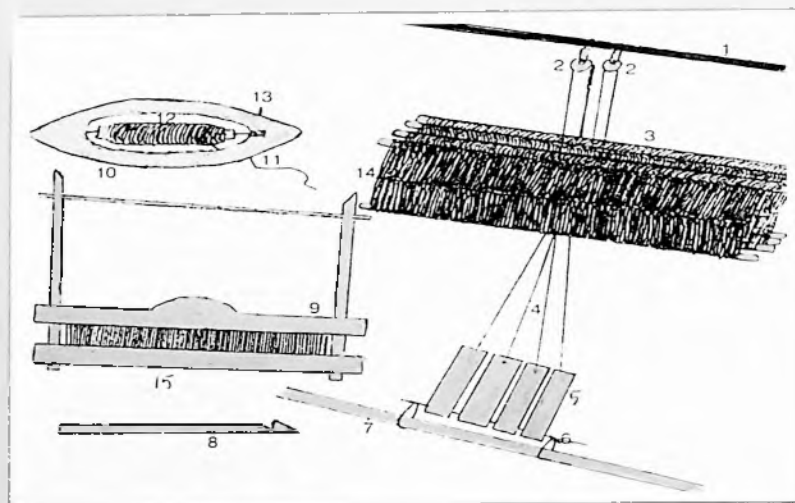
Η νοικοκυρά, αφού πρώτα έπλενε το μαλλί, έπρεπε να το ξάνει με τα χέρια για να κλώσει φάδια (στάση Α' στην εικόνα μας). Για να κλώσει σπιμόνι έβαζε το μαλλί στα χειρόκτενα, ώστε να βγάλει "αλεκατισιές" (λεπτοξασμένο μαλλί), (στάση Γ'). Το αρνίσιο μαλλί το έξαινε στην "ξάσπρα" ή στο "ντοξάρι" (στάση Β' και Δ' αντίστοιχα). Στη συνέχεια, το έκλωθε (στάση Ε'). Ύστερα περνούσε το κλωσμένο νήμα από το "αδράχτι" στο "τυλιγάδι" (στάση ΣΤ'). Και τέλος, για να γίνει το νήμα έτοιμο για το φασίδι, το "μασούριζε". Το έβγαζε από το τυλιγάδι, το εφάρμοζε στην ανέμη και τον "άδραχτο" και "γέμιζε" τα μασούρια (στάση Ζ').

4. Διάσπιμο

Το νήμα που προοριζότανε για σπιμόνι έπρεπε να "διαστεί". Σε ένα μακρύ και ίσιο τοίχο οι νοικοκυρές κάρφωναν ένα ξύλο που έπρεπε να εξέχει περίπου 1,50 μ. Δένανε στη μέσα μεριά του ξύλου (προς τον τοίχο) ένα σπάγκο που έφτανε κάτω κοντά στο έδαφος και στην έξω μεριά του ξύλου άλλο ένα σπάγκο κατά τον ίδιο τρόπο. Στο κάτω μέρος των σπάγκων δένανε πέτρες για λόγους ευστάθειας. Τους σπάγκους αυτούς τους λέγανε "σκουντιά". Από τον ένα μέχρι τον άλλο σπάγκο δένανε βέργες εν είδει ανεμόσκαλας. Σε αυτές τις βέργες περνούσανε τα γεμάτα με το σπιμόνι μασούρια. Στον τοίχο καρφώνανε σε τεθλασμένες γραμμές ("ζικ-ζακ") ξύλα που τα λέγανε "τζένια". Η διάστρουσα έπαιρνε μαζεμένες τις άκριες του σπιμονιού από όλα τα μασούρια και τις πήγαινε από το ένα τζένι στο άλλο. Μπορούσε με αυτό τον τρόπο να απλώσει σπιμόνι για εκατό πήχες φασίδι και να το ετοιμάσει για τον αργαλειό.

Η πανάρχαιη βελαντίδα της Κρήτης στον αργαλειό της

Εξαρτήματα αργαλειού

5. Αργαλειός

Στον αργαλειό η γυναίκα εργαζόταν με τα χέρια, με τα πόδια, αλλά φυσικά και με το μυαλό, για να βγάλει καλό "νοικοκεράτο". Το σημύονι περνούσε όλο από το χτένι. Στη συνέχεια, περνούσαν οι μισές κλωστές πάνω από τη μεσαία δεσιά των δύο μίτων και οι άλλες μισές από την κάτω μεριά στους άλλους δύο μίτους και η υφάντρια πατούσε εναλλάξ τις αντίστοιχες πατηπίρες για να αλλάζουσε θέση και τα σημύονια και να δένουμε το φάδι που το περνούσε η υφάντρια με τη σαίτα. Άμα περνούσε το φάδι η υφάντρια έφερνε δυο φορές το πέταλο για να γίνει πιο σφιχτό (πυκνό) το υφαντό. Το υφαντό της Κρήτης έχει καταγραφεί και από τη Μούσα της παράδοσής μας. Αμέτρητες μαντινάδες και τραγούδια έχουν απαθανάσει τις υφάντριες και τα απαραίτητα έργα της νοικοκυροσύνης τους.

6. Εξαρτήματα αργαλειού

Όπως φαίνεται και στην εικόνα μας τα εξαρτήματα αυτού του θαυμαστού μικρού εργοστασίου είναι: 1) Το μπόξυλο (που κρατά το σύστημα μίτοι-πατηπίρες), 2) οι "καβαλλάρηδες", τροχαλία για την εναλλαγή των μίτων, 3) οι μίτοι, 4) τα πατητρούσκοινα, 5) οι πατηπίρες, 6) το πατητροσίδερο, 7) το πατητρούξυλο, 8) ο "κλέφτης" που περνά το σημύονι από το χτένι και από τους μίτους (μιτοχτένιασμα), 9) το πέταλο με το χτένι, 10) η σαίτα. Διακρίνεται (11) η τρυπίτσα απ' όπου περνά το νήμα για το φάδι, καθώς ξετυλίγεται από το μασούρι, καθώς και (12) το μασούρι με το φάδι. Στο άκρο της σαίτας από τη μια μεριά υπάρχει η οπή για υποδοχή του άξονα, ο οποίος φέρει το μασούρι, ενώ από την άλλη πλευρά είναι ένα βαθύ αυλάκι, στο οποίο ακουμπά ο άξονας. Πάνω από τον άξονα περνά μια περόνη (13), η οποία τον συγκρατεί στη θέση του. Διακρίνεται, επίσης, η γραμμί

Συντροφιά γυναικών: Αριστερά η μωβιά με το μωροπαίδι, στο κέντρο μια νοικοκυέρα κλωθεί και δεξιά άλλη τελειώνει νύφια στο μαστούρι.

Η νοικοκυέρα ελέγχει το φαρμμένο ρούχο για να δει αν το χρώμα του έχει γίνει ομοιομορφο. Σε αντίθετη περίπτωση (σκαίς στο βάρφο) λέγανε ότι το χρώμα έκανε "αντασιατάδες".

(μεσαία δεσιά) των μίτων (14) που οδηγεί εναλλασσόμενα τις μισές κλωστές πάνω και τις μισές κάτω, ώστε να "δένεται" το υφάδι.

7. Γυναίκες με μωρά παιδιά

Όταν οι μωρομάνες θέλανε να ξεδώσουνε λίγο, παίρνανε τα μωρά τους και τη ρόκα τους και επισκεπτόταν τη γειτόνισσα. Συνδυάζανε τη φροντίδα του μωρού τους, το κλώσιμο των μαλλιών, τη συζήτηση για τα νέα του χωριού. Αυτή η περίπου καθημερινή ενασχόληση ήταν και η μόνη προσιτή "διασκέδαση" για τα δεδομένα της εποχής εκείνης και για τη θέση της μωρομάνας.

8. Βάψιμο ρούχων

Οι νοικοκυράδες έβαφαν τα ρούχα της οικογένειας με χρώματα από φυτά. Εγνώριζαν ότι: 1) Μαύρο χρώμα βγαίνει από το κουκούτσι της δεσπολιάς σε συνδυασμό με καπνιά, αλλά και από τη φλούδα του ζαμπούκου, 2) γκριζό χρώμα δίνει η φασκομπλιά, 3) σκούρο καφέ χρώμα βάφει το περικόρπιο του καρυδιού, 4) μπλε χρώμα δίνει ο καρπός του ζαμπούκου, 5) πράσινο χρώμα βάφουν τα φύλλα του ζαμπούκου, τα φύλλα της ακονιζιάς (ανοικτό πράσινο), 6) κόκκινο χρώμα δίνει το άνθος της παπαρούνας, η ρίζα της κολλητσίδας, τα φύλλα της λουτσιάς και η φοινοκαλίδα, 7) ροζ χρώμα βγαίνει από τα αγίνωτα χαρούπια, 8) κίτρινο χρώμα βγαίνει από τα άνθη της ξυνίδας, τα κύπελλα των βελανιδιών και τον πολτό από την κρεμμύδα του νάρκισσου.

Γυναίκες με τη λιάνα στον ώμο πηγαίνουν για νερό ή γαλακτόνη από τη βρύση.

9. Νεροφόριες

Η ζωή της γυναίκας, ειδικά σε περιοχές με αυστηρά έθιμα, ήταν αρκετά κλειστή και περιορισμένη. "Απ' όπου λείπεις λείπει και η κουβέντα σου" λέγανε. Τα χρόνια εκείνα, δεν υπήρχε ραδιόφωνο ή τηλεόραση, αλλά και δεν ήταν αρεστό να σχολιάζεται μια γυναίκα ως "κωριογύρα", καθώς στις μικρές κοινωνίες σχολιάζονταν τα πάντα. Συχνά η διαδρομή μέχρι τη βρύση του κωριού ήταν ένας ευχάριστος κόπος για τις νέες κοπέλες, επειδή οι "νεροφόριες" είχαν την ευκαιρία να σπάσουν λίγο την ανία τους, να δουν και να τις δούνε, να συναντήσουν άλλες κοπελιές, να ανταλλάξουν πληροφορίες για τα τοπικά νέα. Όταν συναντιόνταν στον δρόμο, η μια που πήγαινε με άδειο σταμνί και η άλλη που εγύριζε με γεμάτο, συχνά σέκονταν και κασομερούσαν αρκετή ώρα συζητώντας.

Όσο παράδοξο και αν ακούγεται σήμερα, ακόμα και το κουβάλημα του νερού με τη λαίνα ήταν μια μικρή ψυχαγωγία, για τα δεδομένα εκείνης της εποχής.

ΔΙΑΦΟΡΑ

1. Το κυνήγι
2. Η συλλογή δίκταμου
3. Το φάρμα
4. Το βίντσι
5. Το γεράνι
6. Μεταφορά μεσοδοκιού
7. Πώς έραβαν το ασκί
8. Μεταφορά πέτρας και νερού
9. Εκκοκκιστήριο βαμβακιού
10. Επεξεργασία λιναριού
11. Μεταφορά πιθαριών
12. Αλάτι από θαλασσινό νερό
13. Ο κύλινδρος
14. Η κοπάνα
15. Ασβεστοκάμινο
16. Ο χειρόμυλος
17. Λαϊκή οδοντιατρική
18. Πρακτική ορθοπεδική
19. Η Ρασοτριβή
20. Η ρασόβρακα και ο γρίζος
21. Το λουρί

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εκτός από το κύριο επάγγελμα του ο χωρικός της ορεινής υπαίθρου συχνά ασχολείται και με άλλα πρόσκαιρα βόσανα. Πήγαινε στο ψάρι, στους κοχλιούς, στο κυνήγι. Έκανε ακόμη και κάποιο έκτακτο μεροκάματο, αν έβρισκε και εφ'όσον είχε τον καιρό. Όλες αυτές τις ασχολίες δεν μπορούμε να τις κατατάξουμε στα επαγγέλματα, εφ'όσον κάποιος δεν ασχολείται συστηματικά με αυτές, μπορούμε όμως να τις περιγράψουμε.

Ο κυνηγός σκοπεύει το λιγόνι.

Ο δικταμοσυνέκτης στο γχηρνό ηρωμαθεί με την -ημύνη- να κόβει τα κλαδάκια του δικταμου.

1. Το κυνήγι

Αρκετές οικογένειες στα ορεινά χωριά εστηρίζανε μεγάλο μέρος της οικονομίας τους στο κυνήγι, ιδίως τότε που το κυνήγι υπήρχε άφθονο στα βουνά και στα φαράγγια μας. Οι κυνηγοί πιάνανε λαγούς και πέρδικες, όχι μόνο για αυτοκατανάλωση αλλά και για πώληση. Πολλοί κυνηγούσανε ζουρίδες για να πουλούν το δέρμα τους, το οποίο προπολεμικά "έπιανε" πάνω από μια λίρα. Κυνηγούσανε επίσης τους "αρκάλους" (ασβούς), των οποίων το δέρμα "έπιανε" επίσης αρκετά χρήματα.

2. Η συλλογή δίκταμου

Ο δίκταμος είναι από τα πιο αξιόλογα βότανα. Είναι γνωστό από τη μυθολογία ότι η Αφροδίτη ήρθε στην Κρήτη να μαζέψει δίκταμο για να θεραπεύσει τις πληγές του Αινεία. Τον δίκταμο αναφέρουν επίσης ο Ιπποκράτης και ο Αριστοτέλης. Αυτό το ενδημικό φυτό της Κρήτης, το οποίο χρησιμοποιείται στη φαρμακοποιία και αρωματοποιία, φυτρώνει στα γκρεμνά, στην ξερή πέτρα. Τον εικοστό αιώνα, ειδικά στο πρώτο του μισό, γινόταν εξαγωγή του δίκταμου, του οποίου, όταν ήταν αποξηραμένος, η τιμή πώλησης ήταν περισσότερο από μια λίρα ανά οκά. Οι ορεσίβιοι τον μαζεύανε από τα γκρεμνά με μεγάλο κίνδυνο. Κάποιοι, μάλιστα, είχαν χάσει τη ζωή τους πέφτοντας από μεγάλο ύψος στην προσπάθειά τους για συλλογή δίκταμου. Εκεί όπου δεν έφταναν με τα χέρια τους το βότανο χρησιμοποιούσανε ένα μακρύ ξύλο ή καλάμι που είχε στην άκρη του στερεωμένο ένα πιρούνι. Περνούσανε, λοιπόν, τα δόντια του πιρουνιού στα κλαδάκια του δίκταμου και στρίβανε το πιρούνι μέχρι να κοπούν. Στη συνέχεια ρίχνανε τον δίκταμο στην "ποδιά" τους (σακούλα που τη δένανε στη μέση τους).

*Ο γάρος, ο οποίος τόσο να κρησιχεται
 "Ο θείος να βοηθήσει
 το ψαράκι να ταμπάρει."*

Το βίνται σε Ακροαργεία, ενώ ακαθάρται το παγγιάδι.

3. Το ψάρεμα

Σήμερα μπορεί να πάει κάποιος στο ψάρεμα απλώς και μόνο για να ξοδέψει ευχάριστα τον ελεύθερο χρόνο του. Τότε, όμως, αν έπιανε ψαράκια ο ερασιτέχνης ψαράς, θα είχε η οικογένειά του ένα καλό και χορταστικό βραδινό γεύμα, κάτι που δε συνέβαινε συχνά.

4. Το βίντσι

Το βίντσι είναι ένα χοντρό κυλινδρικό ξύλο στις άκρες του οποίου είναι στερεωμένη από κάθε μεριά μια μανιβέλα. Δύο άνδρες, ή και τέσσερις, αν υπήρχε πολλή αντίσταση (όπως συνέβαινε όταν πιézανε τις ελιές) περιστρέφανε αυτό το ξύλο, γύρω από το οποίο τυλιγότανε το σκοινί (ή η αλυσίδα) και τραβούσε την αντίσταση με αποτέλεσμα να πολλαπλασιάζεται η δύναμη. Το βίντσι ήτανε πολύτιμο εργαλείο για τα καράβια που έσερναν τις άγκυρες, για τις φάμπρικες που πιézανε τις ελιές, για τα μπάζα που έπρεπε να τραβήξουν, όταν ανοίγονταν πηγάδια, κ.α. Την όλη εγκατάσταση, η οποία κρατούσε το βίντσι τη λέγαμε "εργαστήρι".

Το γυρνάει σε Αιτωλογία.

Μεταφέρουν τα προϊόντα Εβρουσίου.

5. Το γεράνι

Για να κατασκευάσουμε αυτό το μηχανισμό, καρφώναμε σταθερά στη γη ένα χοντρό ξύλο, το οποίο στο άνω άκρο του κατέληγε σε δικάλα. Από το δικάλι περνούσαμε με περόνη ένα άλλο μακρύ ξύλο. Στο πίσω άκρο του, που ήταν πιο κοντό, κρεμούσαμε μια-δυο βαριές πέτρες. Στο πρόσθιο άκρο δένουμε ένα σκοινί. Το σκοινί είχε στην άκρη του δυο γάντζους για να γαντζώνει τα αυτιά του κοφινιού με τα μπάζα και να το σέρνει έξω από το πηγάδι. Αν πάλι επρόκειτο για νερό, το σκοινί είχε στην άκρη δεμένο τον τενεκέ με τον οποίο τραβούσαμε νερό από το πηγάδι. Όταν κατεβάζαμε άδειο κοφίνι ή τενεκέ, τραβούσαμε το ξύλο προς τα κάτω. Όταν σέρναμε γεμάτο κοφίνι ή κουβά τραβούσαμε προς τα πάνω. Οι πέτρες που λειτουργούσαν ως αντίβαρα στην άλλη άκρη του ξύλου βοηθούσαν πολύ, γιατί χρειαζόταν λιγότερη προσπάθεια σ' αυτή την περίπτωση.

6. Μεταφορά μεσοδοκίου

Σε πολλά σπίτια ετοποθετούσαμε στη στέγη "μεσοδόκια", δηλαδή πολύ χοντρά δοκάρια. Πάνω σ' αυτά ακουμπούσαν μικρότερα δοκάρια και πάνω στα μικρότερα δοκάρια πατούσαν τα "φιαλώματα", δηλαδή ξύλα, σκίζες που κρατούσαν το χώμα στις χωματοστεγές.

Τα μεσοδόκια ήταν πολύ βαριά. Χρειαζότανε τέσσερις, έξι ή και οκτώ άνδρες για τη μεταφορά τους.

Στάδια μετατροπής των δερμάτων της κατοίκας σε ταβύ.

Μεταφέρουν πέτρες και νερό

Γερωνομάκης

Ένας άνθρωπος μεταφέρει συγχρόνως δύο γκαλιτενεκέδες νερό των οποίων τη βάρος δε θα μπορούσε να σηκώσει χωρίς την "εργαστηρία" που εφαρμόζει. Στο οριζόντιο ξύλο που έχει τοποθετηθεί στους ώμους του έχει κρεμάσει ένα γκαλιτενεκέ σε κάθε άκρη. Ο άλλος άνθρωπος έχει κρεμάσει με σχοινιά στους ώμους του ένα σινιδάκι και έχει φορτώσει σ' αυτό πέτρες. Στις οικοδομές βλέπαμε συχνά και τις δύο αυτές περιπτώσεις.

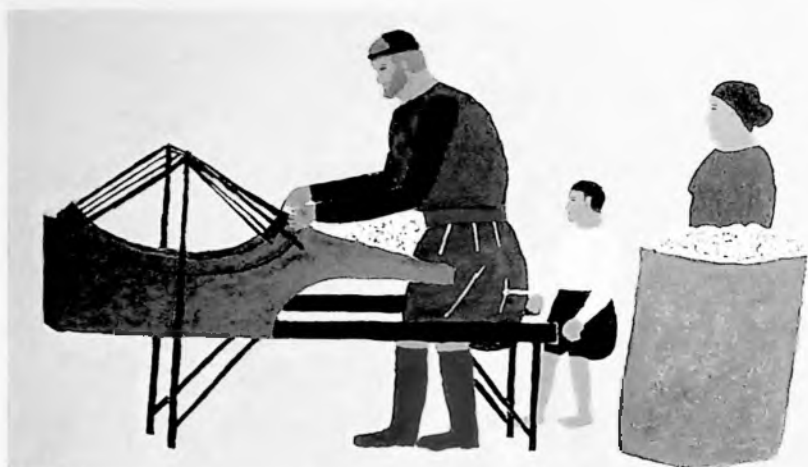
7. Πώς έραβαν το ασκί

Όταν το δέρμα της κασίκας ήταν ακόμα νωπό του βάζαμε πολύ-πολύ αλάτι και το αφήναμε μια μέρα. Μετά, πριν στραγγίσει η υγρασία του, δέναμε κόμπους τα μπροσινά πόδια. Από πίσω το κόβαμε ίσια και αφήναμε μόνο μια θηλιά από την οποία το κρεμούσαμε για να σουρώσει, όταν του βάζαμε τα υγρά εισοδήματα (λάδι, κρασί). Ύστερα βάζαμε ένα πηκάκι από τη μια πλευρά και ένα από την άλλη και δέναμε τα πηκάκια μεταξύ τους στις άκρες τους, ώστε να κρατούν σταθερά τεντωμένο το δέρμα. Ξεπλέκαμε ένα κομμάτι λινό σκοινί, το οποίο ύστερα πλέκαμε πάλι, αλλά με τέσσερα πλοκάμια για να έχει πεπλατυσμένο σχήμα. Βάζαμε το σκοινί αυτό, που το λέγαμε "σφε-ντόνα", πλάι στα πηκάκια και από τις δυο μεριές. Ύστερα, εράβαμε γαζί με οργιά και περνώντας σιμά τις "κεντιές" (βελονιές). Έτσι φτιάχναμε τα ασκιά, τότε που δεν είχαμε κάνιστρα.

Το δέρμα του προβάτου δεν είναι κατάλληλο για αυτή τη χρήση, γιατί είναι λιγότερο ανθεκτικό.

8. Μεταφορά πέτρας και νερού

Η εξέλιξη της τεχνολογίας έχει θέσει στη διάθεση του ανθρώπου τα μέσα που κάνουν τη ζωή πιο άνετη, μόνο που τα πιο πολλά από αυτά φτάσανε σε μας τους ορεισίβιους μόλις τις τελευταίες δεκαετίες. Παρ' όλα αυτά οι άνθρωποι επινοούσανε, όταν δεν υπήρχε τεχνική βοήθεια, τρόπους να αξιοποιούν αποτελεσματικότερα τη σωματική τους δύναμη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η «ευρεσιτεχνία» για τον τρόπο μεταφοράς πέτρας και νερού.

Το χειροκίνητο εκκωκωτήριο βαμβακιού

Επιτεργασία του λιναριού με τη χειροκίνητη ροσκάνια (ροσκάνια).

9. Εκκοκκιστήριο βαμβακιού

Τη σιδερένια μηχανή του εκκοκκιστηρίου βαμβακιού την αποτελούσαν: α) μια σταθερή βάση που είχε εσωτερικά δόντια μήκους περίπου τριών εκατοστών και β) το κινητό τμήμα που κρεμόταν σε δύο σύλους, εκκείντο στο εσωτερικό της μηχανής και είχε "δόντια" με αντίθετη φορά από αυτήν που είχαν τα σταθερά δόντια. Με την παλινδρομική κίνηση της μηχανής οι σπόροι του βαμβακιού σταδιακά απομακρύνονταν.

10. Η ρουκάνια του λιναριού

Το λινάρι το σπέρνανε πολύ σιμά. Όταν εβλάστανε έκανε ένα στέλεχος που εσωτερικά ήταν ξυλώδες, ενώ εξωτερικά είχε ένα ινώδες περίβλημα. Μετά το θερισμό έπρεπε να μείνει στον ήλιο να στραγγίσει καλά. Στη συνέχεια γινόταν η επεξεργασία στη "ρουκάνια", ένα ξύλο που από τη μια μεριά είχε λαβή, ενώ από την άλλη χωριζόταν σε δύο παράλληλα σκέλη. Αυτό ήταν το κινητό μέρος της ρουκάνιας ("μηχανή"). Το σταθερό μέρος άλλοτε είχε πόδια για στήριξη και άλλοτε στερεωνόταν σε κάποιον τοίχο. Στο σταθερό μέρος υπήρχαν οι υποδοχές, στις οποίες εφάρμοζαν τα δύο σκέλη του κινητού τμήματος. Το κινητό μέρος ανεβοκατέβαινε και "ρουκάνιζε" το λινάρι. Το ξυλώδες συστατικό θρυμματιζόταν σε μικρά κομματάκια, τα οποία έπεφταν κάτω, ενώ το ινώδες έμενε για να το επεξεργαστούν οι νοικοκυράδες, ακριβώς όπως επεξεργάζονταν τα μαλλιά.

Ο κορβαλάρης των νιθαριών με το νιθαρι στη ρίχη.

Δυο γυναίκες βράζουν νερό της θάλασσας στην παραλία για να πάρουν αλάτι. Οι νοικοκυρές έχουν πάρει μαζί τις ρόκες τους και κλάβους, καθώς περιμένουν να εξαιμηθεί το νερό.

11. Η μεταφορά των πιθαριών

Σε κάθε αγροτικό σπίτι, τα πιθάρια ήταν σκευή πρώτης ανάγκης. Στα πιθάρια, εκτός από τα υγρά εισοδήματα, αποθηκεύαμε καρπούς, τους οποίους φυλάγαμε για κατανάλωση (παστές ελιές, καρούπια). Στα πιθάρια φυλάγαμε και ρούχα, τα χρόνια που δεν είχαμε αρκετούς αποθηκευτικούς χώρους στο σπίτι. Η μεταφορά των πιθαριών ήταν και δύσκολη και επικίνδυνη, καθώς υπήρχε φόβος να χτυπηθούν και να σπάσουν. Γι' αυτό προτιμούσαμε να τα μεταφέρουμε στην πλάτη. Είχα και εγώ κατεβάσει πιθάρια στην πλάτη μου, από το Ασφέντου στο Βουβά. Οι γεροντότεροι λέγανε ότι ζούσε κάποτε στο Ασφέντου κάποιος ονόματι Βούρβαχης, ο οποίος μετέφερε πιθάρια από την Κούφη του Ρεθύμνου στο Ασφέντου, δηλαδή απόσταση σαράντα χλμ., και σταματούσε μόνο τρεις φορές για να ξεκουραστεί στη διάρκεια αυτής της διαδρομής.

12. Αλάτι από θαλασσινό νερό

Το καθεστώς Μεταξά είχε ήδη πριν από τον πόλεμο απαγορεύσει αυστηρά τη συλλογή αλατιού από τις φυσικές αλυκές, για να μπορεί να εισπράττει περισσότερα το κρατικό μονοπώλιο, το οποίο πουλούσε το αλάτι αυτό, καθώς και ορυκτό αλάτι ("μπαρμπαράλατσο"). Στη γερμανική κατοχή το αλάτι ήταν δυσεύρετο, αλλά και πανάκριβο. Κουβαλούσαμε λοιπόν θαλασσινό νερό και το βάζαμε σε γούρνες, πηλοτσίκαρα, λεκάνες και σπασμένα πιθάρια στις στέγες των σπιτιών μας. Εκεί το νερό εξατμιζόταν και έμενε το αλάτι. Άλλες φορές πάλι πηγαίναμε στη θάλασσα και βράζαμε το θαλασσινό νερό μέχρι να εξατμιστεί και να μείνει το αλάτι. (Από δέκα οκάδες θαλασσινό νερό έμεναν περίπου δυο οκάδες αλάτι.)

Ο άνδρας σπρώχνει με το πόδι του τον κελιντρο στη στέγη. Αυτή η διαδικασία εμπερι να επαναληφθεί εκατοντάδες φορές για να είναι αποτελεσματική.

Κομάντισμα της στέγης

13. Ο κύλινδρος

Τότε που οι στέγες των περισσότερων σπιτιών ήτανε κωμάτινες, όλο το χειμώνα "κυλιντρούσαμε" και "κοπανίζαμε" τα δώματα για να "μαρμαρώσει" το χώμα και να γίνει όσο το δυνατό περισσότερο αδιαπέραστο από το νερό. Όπου όμως τα χώματα ήταν ακατάλληλα δεν τα καταφέρναμε πάντα. Συχνά έσταζε η σκεπή και εμείς εβάζαμε λεκάνες ή κουβάδες κάτω από τα σημεία που έπεφταν οι σταγόνες. Καθώς το νερό έπεφτε στο κάθε δοχείο έδινε διαφορετικό ήχο. Όλοι οι ήχοι μαζί συνέθεταν μια μουσική ωραία, αλλά ανεπιθύμητη.

14. Η κοπάννα

Για να επιτευχθεί η επιθυμητή στεγανότητα στις κωματοσκεπές τις "κυλιντρούσαμε" ή τις "κοπανίζαμε" με τις ώρες. Τον κύλιντρο, που ήτανε σαν ένα κομμάτι από κολόνα, τον σπρώχναμε με τα πόδια. Η κοπάννα ήτανε ένα ξύλο σε σχήμα αμβλείας γωνίας. Το ένα του σκέλος, που χρσήμευε ως λαβή, δεν ήτανε πολύ χοντρό. Το άλλο σκέλος όμως ήτανε χοντρό για να έχει βάρος και η κάτω επιφάνεια του (πατούρα) ήταν επίπεδη. Το βάρος της κοπάννας ήτανε γύρω στις δέκα οκάδες.

Το σιφαστοκάρνο: Άλλοι εργάζονται και άλλοι, σε ώρα αναπαυσης, παρακολουθούν.

15. Ασβεστοκλίμινο

Για να γίνει το ασβεστοκλίμινο έπρεπε να συνεργαστούν γύρω στα δέκα άτομα, δηλαδή πέντε "ρούπια" (κάθε δυο άτομα αποτελούσαν ένα "ρούπι"). Από κάθε ρούπι πήγαινε τις μισές μέρες ο ένας και τις μισές ο άλλος στο καμίνι. Μόνο όταν καίγανε το καμίνι πηγαίνανε όλοι από όλα τα ρούπια. Στο χτίσιμο κάναμε το "καζάνι". Βάζαμε πέτρες απ' έξω, πέτρες από μέσα και χώμα ανάμεσα στις πέτρες, ώστε να μην υπάρχουν κενά και απώλεια θερμότητας. Στο χτίσιμο από την εσωτερική πλευρά φτιάχναμε θόλο. Ύστερα γεμίζαμε το "καζάνι" με πέτρες, πρώτα μεγαλύτερες και μετά μικρότερες, ενώ στην κορφή βάζαμε σκύρα, την "κατρίδα". Το εσωτερικό του καμινιού το μετρούσαμε με τις πατημασιές. Όσες πατημασιές, τόσα ποδάρια λέγαμε πως είναι το καμίνι. Αν ήτανε δώδεκα ποδαριών ήθελε 1200 δεμάτια ξύλα για να ψηθεί. Το ψήναμε γύρω στις 80 ώρες και έβγαζε μέχρι και χίλια "καντάρια" ασβέστη (το καντάρι είναι 44 οκάδες). Πρώτα βγάζαμε τους θάμνους με τη σκαλίδα, ύστερα σιβάζαμε τα ξύλα και τα πιέζαμε με πέτρες (τα πετρώναμε) για να "τουπαρίζουνε", δηλαδή να αποκτήσουν συνοχή ώστε να είναι πιο εύκολη η μεταφορά τους. Καρφώναμε λοιπόν ένα ξύλο (την "τσιτά") στη συμπαγή θαμνόμαζα, το πετούσαμε στην πλάτη μας και δρόμο για το καμίνι.

Το καμίνι ήτανε ψημένο όταν έβγαζε μπλε φλόγα από την κατρίδα.

Το χειμαμάλιμα

Ο αυτοδίδακτος οδοντίαρος σε ώρα εργασίας

16. Ο χειρόμυλος

Στο χειρόμυλο αλέθαμε το σάρι και κάναμε κόντρο, ο οποίος στην κατοχή ήταν υποκατάστατο του ρυζιού. Με κόντρο γεμίζαμε τα ντολμαδάκια, με κόντρο γεμίζαμε τις "οματές" (που τις φτιάχναμε από έντερα κοίρου τα Χριστούγεννα), με κόντρο ψήναμε και το γάλα, αντί για ρυζόγαλο. Με το αλεσμένο σάρι φτιάχναμε "ξινόκοντρο" (τραχανά). Στην κατοχή αλέθαμε και τα χαρούπια, αφού προηγουμένως τα είχαμε ψήσει το φούρνο για να στραγγίσει καλά. Ύστερα ανακατεύαμε το χαρουπάλευρο με λίγο κριθίνο αλεύρι και ζυμώναμε το ψωμί. Αλέθαμε ακόμα και βελάνια από τα πρινάρια, αφού και αυτά προηγουμένως τα είχαμε ψήσει στο φούρνο. Το αλεύρι από τα βελάνια το ανακατεύαμε επίσης με κριθίνο αλεύρι.

17. Λαϊκή οδοντιατρική

Στα παλιά τα χρόνια, οι άνθρωποι της όρεινής υπαίθρου είχαν συχνά να αντιμετωπίσουν και οδοντιατρικά προβλήματα δίχως την παρουσία οδοντιάτρου. Όταν το δόντι κάποιου ήταν ετοιμόρροπο το έβγαζε με τανάλια κάποιος άλλος. Όταν το δόντι ήταν σταθερό αλλά επονούσε πολύ, ο αυτοδίδακτος οδοντίατρος έβαζε ένα σίδερο στη φωτιά μέχρι να πυρακτωθεί. Ύστερα μέσα από ένα καλάμι οδηγούσε το πυρακτωμένο σίδερο στο πονεμένο δόντι. Με αυτή την πρωτόγονη ιατρική επέμβαση (καυτηρίαση και απονεύρωση) ο πόνος υποχωρούσε.

Ο αυτοδίδακτος ορειφίης ορθοπεδικός επιδένει το χέρι μετά το καλάρισμα.

Η ρασογέμηρκα όπως την είχα δει και όπως ήταν στα μέσα του εικοστού αιώνα.

18. Πρακτική ορθοπεδική

Οι πρακτικοί γιατροί των παλιών χρόνων κατόρθωναν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία και τα κατάγματα. Αφού πρώτα φέρνανε στη σωστή θέση τα σπασμένα κόκαλα, τυλίγανε το σπασμένο μέρος του άκρου (εάν επρόκειτο για κάταγμα του άνω ή κάτω άκρου) με άπλυτο μαλλί προβάτου, για το οποίο πίστευαν ότι εμποδίζει την κακοσμία και την ανάπτυξη μικροβίων. Αν υπήρχε και πληγή χρησιμοποιούσαν, αντί για γάζα, πολλά στρώματα από ιστό της αράχνης. Ύστερα τοποθετούσαν απ' έξω μικρά κομμάτια ξύλου ή και σκισμένα καλάμια, κοντά το ένα στο άλλο, και τέλος επιδένανε. Τη διαδικασία αυτή τη λέγανε "καλάμωμα". Όλοι οι κτηνοτρόφοι διαθέταν ορθοπεδική εμπειρία, την οποία είχαν αποκτήσει φροντίζοντας τα κατάγματα των ζώων.

19. Η ρασοτριβή

Τα "ράσα" (κάπες) των γεωργών τα υφαίνανε οι γυναίκες με ντόπιο μαλλί. Όχι μόνο το φάδι, αλλά και το σιμόνι ήτανε μάλλινο. Για να πυκνώσει το ύφασμα, να γίνει πιο αδιαπέραστο από το νερό, έπρεπε να πάει στην Αργυρούπολη που ήτανε η ρασοτριβή (που τη λέγανε και "ρασοφάμπρικα"). Η ρασοτριβή είχε μια φτερωτή και με στρόφαλο ανεβοκατέβαζε με υδατόπτωση κάτι ξύλινες σφύρες, οι οποίες χτυπούσανε τη βρεγμένη ρασιά (ύφασμα που προοριζότανε για το ράσο). Χρειάζότανε είκοσι τέσσερις ώρες για αυτή τη διαδικασία, ενώ σε περίπτωση που το ύφασμα προοριζόταν για να ραφτεί ρασόβρακα ή "γρίτζος" (ράσινο σακάκι), έμενε στη ρασοτριβή μόνο 16 ώρες, ώστε να είναι πιο μαλακό.

Ένας άνδρας στο κέντρο φέρει την ολομέτρη ραβδόφρακα και το γριόλο.

Αριστερά: Οι δύο άνδρες ψιλάχνουν το λουρί. Δεξιά γαίνονται οι λουρίδες κρεμασμένες στο ξύλο.

20. Η ρασοβρακιά και ο γρίτζος

Από το ίδιο ολόμαλλο υφαντό που κάνανε τις κάπες για τους άνδρες τους οι νοικοκυράδες του χωριού, φτιάχνανε και "κουστούμια", άχαρα, αλλά ανθεκτικά και ζεστά. Το ύφασμα σε αυτή την περίπτωση ήταν πιο μαλακό από τις κάπες (τα ράσα), διότι είχε μείνει λιγότερες ώρες στη ρασοτριβή. Βέβαια και πάλι το ύφασμα δεν είχε ελαστικότητα και ήταν κάπως άκαμπτο, όμως το ρούχο αυτό ήταν σωτήριο το χειμώνα, ειδικά για κτηνοτρόφους. Από το ίδιο υφαντό επίσης οι νοικοκυρές έφτιαχναν ένα είδος "μπουφάν" (γρίτζο).

21. Το λουρί

Το λουρί γίνεται από δέρμα κατσίκας ή αγριμιού, ενώ το δέρμα του προβάτου δεν είναι ανθεκτικό για το σκοπό αυτό. Δυο-τρεις μέρες αφού σφάζανε το ζώο φυλάγανε το δέρμα, όχι όμως εκτεθειμένο, στον αέρα, για να μη στεγνώσει. Μετά το κόβανε σε λουρίδες πλάτους 4-5 πόντων. Ένας άνδρας περνούσε το πόδι του από τη σκάλα που βάζαμε στη σέλα του αλόγου. Ετύλιγε τη μια άκρη της λουρίδας σε ένα ξύλο, για να μπορεί να τραβά με δύναμη, ενώ την άλλη άκρη περνούσε από τη μικρή θηλιά της σκάλας. Ένας άλλος με ένα ξυλάκι, ειδικά πελεκημένο, επίεζε δυνατά τη λουρίδα. Όπως περνούσε η λουρίδα, μέσα από πίεση, έβγαινε μαδημένη, στενότερη και πολύ ανθεκτικότερη. Τη βάζανε μετά και από την άλλη άκρη. Άμα στέγνωνε κόβανε με το μαχαίρι πιο στενό λουράκι, σα σπάγκο, και ράβανε με αυτό μπαλώματα στα σιθάνια. Το χρησιμοποιούσαν μάλιστα χωρίς θελόνα, γιατί ήταν αρκετά άκαμπτο.

ΞΟΡΚΙΑ & ΔΟΞΑΣΙΕΣ

1. Πετρανάθεμα
2. Αδερφοδιώχτης
3. «Αγοραπωλησία» παιδιού
4. Η Γτειά
5. Μαντεία «κουτάλας»
6. "Φάτε ψύλλοι και κοριοί..."
7. «Άσπρισμα» μωρού
8. Αναμμα λύχνου από λύχνο
9. «Μάγος» και «μάγια»
10. Πρακτική μετεωρολογία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ύστερα από αιώνες δουλείας σε βάρβαρο κατακτητή, ο κόσμος, και μάλιστα στην ύπαιθρο, είχε καταντήσει αμόρφωτος, αφελής και εύπιστος. Πολλά συμβάντα εκλαμβάνονταν αβασάνιστα ως θαύματα Αγίων, ενώ άλλα εθεωρούντο έργα των κακών πνευμάτων. Συχνά οι άνθρωποι καταφεύγανε σε γητειές ή και σε άλλα ξόρκια για να θεραπεύσουν ή για να προλάβουν ένα κακό. Πολλοί θεωρούσαν ότι η προσευχή που συνοδεύεται από προσφορά προς τον Άγιο (το λεγόμενο τάμα) μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική και λησμονούσαν ότι ο Άγιος θέλει μόνο καθαρή καρδιά απέναντι Θεού και ανθρώπων. Πίστευαν, ακόμα, τα χρόνια εκείνα, στις ευχές και τις κατάρες.

Οι χειριανοί περνάνε ένας - ένας και παίρνουν από το κοφίνι την πέτρα για το περναθίλο.

1. Πετρανάθεμα

Όταν σε κάποιον έκαναν μια ζημιά δίχως αυτός να γνωρίζει ποιος ήταν ο αίτιος, ο παθών απευθυνότανε στον παπά της ενορίας, ο οποίος, μετά τη λειτουργία της Κυριακής, ενημέρωνε σχετικά το εκκλησίασμα. Στην ομιλία του ο εφημέριος απευθυνόταν στον άγνωστο φταίκτη με τη σύσταση να αποζημιώσει τη ζημιά που έκανε, διαφορετικά την επόμενη Κυριακή θα γινότανε το "πετρανάθεμα". Την άλλη Κυριακή, αν ο δράστης δεν είχε παρουσιαστεί να πληρώσει τη ζημιά, ο παθών έφερνε και άφηνε ένα κοφίνι πέτρες κοντά στην εξώπορτα της εκκλησίας. Καθένας από το εκκλησίασμα έπιανε περνώντας μια πέτρα και την πειτούσε μακριά λέγοντας: "Ανάθεμά τον που σου έκανε τη ζημιά, κι όποιον κατέχει έργο γή βουλή και δεν το λέει!". Εκείνος ο οποίος δεν αναθεμάτιζε δημιουργούσε υποψίες εις βάρος του. Αν συνέβαινε να αποβιώσει κάποιος σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά το πετρανάθεμα εθεωρείτο πιθανός ένοχος.

Πιο παλιά, σε περίπτωση μεγάλων ζημιών εις βάρος κάποιου, οι εφημέριοι διαβάζανε ένα καταροχάρτι, το "εφταπάπαδο". Το διαβάζανε, αν όχι εφτά παπάδες, πάντως περισσότεροι από τρεις. Το διάβασμα γινόταν σε μέρος όπου δεν φαινόταν εκκλησία και δεν ακουγόταν ήχος καμπάνας των Αγίων. Όπου γινόταν το διάβασμα, βουνά καλούσανε, δέντρα ξεραίνονταν. Εκείνος ο οποίος ήταν η αιτία του αφορισμού (φταίκτης) ήταν καταδικασμένος να μη λιώσει το σώμα του μετά θάνατον ("απαράλυτος").

Στηγμάτιστο από τη διαδικασία για τη "θεραπεία" των αδερφών άμαχτη.

Συμβολική αγοραπωλησία των παιδιών για υπόκλιση καλής τύχης.

2. Αδερφοδιώχτης

Όταν σε μια οικογένεια συνέβαινε να πεθάνει κάποιο από τα μικρότερα παιδιά, εδημιουργείτο η υποψία ότι το μεγαλύτερο παιδί ασκούσε μια μακάβρια και θανατηφόρα ακτινοβολία στα μικρότερα αδέρφια του. Οι γονείς, για να απαλλάξουν το παιδί από αυτό το κακό, το βάζανε μέσα στο φούρνο, στον οποίο είχαν τοποθετήσει ξύλα μπροστά. Κρατούσανε στα χέρια τους σπέρτα (τάχα για να ανάψουνε το φούρνο) και καραμέλες και ρωτούσανε το παιδί τρεις φορές: "Ίντα 'χεις καλλιιά; Τις καραμέλες γή τα αδερφάκια σου;" Αυτό και τις τρεις φορές απαντούσε (όπως ήτανε και καθοδηγημένο) "Καλλιιά 'χω τ' αδερφάκια μου!". Με αυτόν τον τρόπο γινόταν η θεραπεία του "κακού". Ο ίδιος έχω προσωπική εμπειρία αυτής της διαδικασίας.

3. "Αγοραπωλησία" παιδιού

Τα χρόνια εκείνα η παιδική θνησιμότητα ήτανε πολύ μεγάλη. Ο θάνατος παιδιού αποδιδόταν στο κακό ριζικό της οικογενείας. Για να "ξεγελαστεί" η μοίρα και να μην χτυπήσει και άλλο παιδί της ίδιας οικογένειας, οι γονείς πηγαίνανε το παιδί τους σε μια "τυχερή" οικογένεια και το αφήνανε εκεί 2-3 μέρες. Όταν πηγαίνανε πάλι να πάρουν το παιδί τους κρατούσαν μαζί τους τάχα για "πληρωμή" της άλλης οικογένειας κάποια κανίσκια (μια μπουκάλα λάδι, μια πλεξάνα κρεμμύδια, λίγα όσπρια). Έτσι, το παιδί, "αγορασμένο" πια από τυχερή οικογένεια, εθεωρείτο ότι είχε μαζί του την καλή τύχη της οικογένειας εκείνης.

Στηγμιότυπο από την τελετουργία κατά τον ματιάζομας της γριμύτρας (αριστερά): Η γριμύτρα κινεί με το μανιφέλι το σμήνιο του σπαραγού στο κεφαλάκι του παιδιού.

Η μελέτη της «κονιάλας»: Ο ηλικιωμένος άνδρας (κέντρο) παρατηρεί το κόκκαλο της ωμοπλάτης του ζέου

4. Η γητειά

Η γητειά ήταν κάποτε πολύ διαδεδομένη για τον εξορκισμό δυσάρεστων καταστάσεων ή ασθενειών, ιδίως μάλιστα για το «κακό μάτι». Στην περίπτωση της γητειάς για το μάτιασμα, η οποία εφαρμόζεται και σήμερα, η γητεύτρα δίνει στην άκρη ενός μαντηλιού λίγο αλάτι. Αν είναι κοντά το παιδί ή το όποιο αντικείμενο που γητεύει, κάνει με το μαντήλι αυτό απάνω του το σημείο του σταυρού. Αν το παιδί δεν μπορεί να πάει στη γητεύτρα, καλό είναι να κρατάνε οι γονείς κάτι δικό του (ένα ρούχο του για παράδειγμα) στην ανάγκη όμως γητεύεται και ερήμην. Η γητεύτρα (ξεματιάστρα) λέει τα λόγια της γητειάς και μετά μετρά με την πιθαμή της το μαντήλι, το οποίο είχε μετρήσει και προηγουμένως. Σε περίπτωση που υπάρχει μάτιασμα, το μήκος του μαντηλιού βρίσκεται να είναι κοντύτερο μετά τη γητειά, όπως λέει η γητεύτρα.

5. Μαντεία της "κουτάλας"

"Κουτάλα" λέμε το κόκαλο της ωμοπλάτης του ζώου. Οι παλιοί λέγανε ότι εκεί φαίνονται κάποια προμηνύματα, ανάλογα με τη θέση στην οποία υπάρχουν μικρά σημαδάκια. Η δοξασιά αυτή έχει ρίζες που ανάγονται στα αρχαία χρόνια. Ο Κάλχας και ο Τειρεσίας, μάντεις τη μυθολογίας μας, εσυμβουλευόνταν τα σπλάχνα των ζώων για τις προφητείες τους. Και σήμερα, ακόμα, υπάρχουν πολλοί άνθρωποι, οι οποίοι πιστεύουνε στα "γραφτά" της κουτάλας.

Από το ημερολόγιο του Μανούσου Κούνδουρου, Προέδρου της Μεταπολιτευτικής επιτροπής στην επανάσταση 1895-98, μαθαίνουμε ότι τότε που προετοιμάζανε την πολιορκία του Βάμου τον ενεθάρρυνε ένας γέροντας συγχωριανός του, ο οποίος του είπε ότι βρήκε καλά σημάδια στην κουτάλα και ότι σίγουρα θα πήγαινε καλά η μάχη.

«Φάτε ψωμί και κερσίν...»

Γέρωνμα κης

Ο νοικοκύρης του σπιτιού ρίχνει στην αετή τη ψιχουλά από το γυρινό τραπέζι, σήμαγμα με το καθαρισμένο τελειοφργικό της παράδοσης.

«Λαφριαμα» μάγων: η νοικοκυερί του σπιτιού τοποθετεί μαλλιά προβάτου στο κεφαλάκι του παιδιού.

6. "Φάτε ψύλλοι και κοριοί..."

Πάσχα και Χριστούγεννα, όταν οι νοικοκυραίοι εγύριζαν από την εκκλησία στο σπίτι, εσυνήθιζαν, πριν καθίσουν στο τραπέζι για φαΐ, να πετάνε έξω συμβολικά ελάχιστα ψίχουλα κρέας και να λένε: "Φάτε ψύλλοι και κοριοί, κι όφιδες και ποντικοί, κι ούλα τα μιανρά τση γης, να πασκάσετε κι εσεείς!".

Αυτή η ιεροτελεσσία συμβόλιζε την αγάπη, τη συγγνώμη, (αφού όλα αυτά τα ζώφια και τρωκτικά είναι επιζήμια για τον άνθρωπο), και την ελεημοσύνη, στοιχεία που έχουνε σημαντική θέση στη χριστιανική θρησκεία.

7. "Ασπρισμα" μωρού

Όταν κάποιο μωρό παιδί επρόκειτο να επισκεφθεί για πρώτη φορά ένα σπίτι, η νοικοκυρά του σπιτιού έριχνε λίγη ζάχαρη στο κεφαλάκι του παιδιού. Η συμβολική αυτή χειρονομία ήταν ένα είδος ευχής να ασπρίσουνε τα μαλλάκια του μωρού (δηλαδή να ζήσει ως τα βαθιά γεράματα) και να περάσει γλυκιά ζωή. Άλλες φορές, η νοικοκυρά τοποθετούσε στο κεφαλάκι του μωρού άσπρα μαλλιά προβάτου, πράγμα που εξέφραζε την ίδια ευχή, δηλαδή να ζήσει χρόνια πολλά.

Άναμα του λόγου από άλλο λόγο

Ο "μάγος" καρφώνει 40 ευλίκεα σε ένα κομμάτι σκωτιέ ζωύγι για να προκαλέσει σκανοίημα σε ζώα υρωσικά (η και σε ανθρώπους, άλλοτε λόγω εχθρας κι άλλοτε λόγω διάθεσης πισειοισμύ).

8. Αναμμι λύχνου από άλλο λύχνο

Στα δύσκολα χρόνια τα σπίρτα ήτανε δυσεύρετα, γι αυτό και η χρήση τους γινότανε με μεγάλη οικονομία. Χωρίζαμε το σπίρτο προσεκτικά κατά μήκος για να ανάψουμε δύο φορές φωτιά με το ένα σπίρτο. Το βράδυ κουκουλώναμε στη σπάχτη ένα ξύλο, που ήτανε αναμμένο από τη μια άκρη. Το πρωί φυσούσαμε το ξύλο, το οποίο άναβε ακόμα, και "αναπιάναμε" καινούρια φωτιά. Αν κάποιο βράδυ δεν είχαμε φωτιά, περιμέναμε να ανάψει ο λύχνος στο γειτονικό σπίτι. Τότε πήγαινε η νοικοκυρά του σπιτιού να ανάψει το λύχνο της από τον άλλο λύχνο. Επειδή όμως εθεωρείτο "κακό παρατήρημα" να μπει σβηστός λύχνος στο ξένο σπίτι, έφερνε τον αναμμένο λύχνο ή μια νοικοκυρά έξω, στην είσοδο του σπιτιού, όπου περίμενε η γειτόνισσα με το σβηστό λύχνο και έπαιρνε τη φωτιά για το σπίτι της.

9. "Μάγοι" και "Μάγια"

Οι κτηνοτρόφοι, προκειμένου να γεννούν οι προβατίνες σε εποχή βολική για τις ασχολίες τους, έπρεπε να ρυθμίζουν το χρόνο της γονιμοποίησης. Ένας κτηνοτρόφος (ο "κριαράς") μάζευε τους επιβίτορες κριούς όλου του χωριού και τους απομόνωνε. Αμοιβή του κριαρά ήταν για κάθε κριό μια οκά τυρί και τα μαλλιά του, τα οποία τότε είχαν αξία. Είχα ακούσει που λέγανε οι παλιοί ότι κάποιοι κτηνοτρόφοι "κάνανε μάγια" στους κριούς τους, ώστε, δίκως να χρειάζεται να τους βγάλουν από το κοπάδι, να μην έχουν ερωτική επαφή με τις προβατίνες. Λέγανε μάλιστα ότι κάποιες φορές, δυστυχώς, ανάλογα "μάγια" γίνονταν και σε ανθρώπινα. Είχα ακούσει ότι στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, οι "μάγοι" καρφώνανε σαράντα ξυλάκια σε ένα κομμάτι από συκώτι ζώου. Όταν θέλανε να προξενήσουν ακόμα μεγαλύτερο κακό παίρνανε μια πλάκα σαπουνι, της δίνανε σχήμα ανθρώπου και

Ο εμπειρικός μετεωρολόγος μελετά τα σύννεφα και τη θέση τους ως προς τα σημεία του ορίζοντα για να προβλέψει τον καιρό.

καρφώνανε πάνω της καρφίτσες. Αυτοί που έκαναν τα μάγια τα "έλυ-
ναν" κιόλας. Ελπίζω ότι, με τη βοήθεια του Θεού, θα εκλείψουν η
άγνοια και η προκατάληψη που δημιούργησαν, μαζί με τον αρχέγονο
φόβο, πρόσφορο έδαφος για τη δραστηριότητα μαύρης μαγείας σε
βάρος των συνανθρώπων μας.

10. Πρακτική μετεωρολογία

Τότε που δεν υπήρχανε μετεωρολογικοί σταθμοί, οι προβλέψεις
για τον καιρό βασιζόταν σε ορισμένα φαινόμενα. Για παράδειγμα, αν
την ημέρα του Άι Λια παρουσιαζότανε στον ουρανό ένα συννεφάκι,
πιστεύανε ότι από εκείνο το σημείο του ορίζοντα θα κυριαρχούσαν οι
καιροί τον επόμενο χειμώνα. Ο καιρός των πρώτων ημερών του
Αυγούστου καθάριζε τον καιρό του επόμενου χειμώνα. Θεωρούσαν
ότι κάθε μια από τις πρώτες μέρες αυτού του μήνα αντιστοιχούσε σε
ορισμένο μήνα του χρόνου, αρχίζοντας από τον Γενάρη, στον οποίο
αντιστοιχούσε η πρώτη μέρα του Αυγούστου. Αν η ημέρα είχε δρο-
σούλα θα είχε χιόνια ο αντίστοιχος μήνας. Αν είχε πολλή δροσούλα,
ο μήνας θα είχε δυνατές χιονιές. Αν η μέρα ήταν ζεστή, ο μήνας θα
είχε βροχές.

ΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

1. Άνδρες ζευμένοι στο κάρο
2. Ο μελλοθάνατος σκοτώνει τον επίδοξο εκτελεστή

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένας από τους στόχους των Γερμανών κατακτητών ήταν η ισοπέδωση και ο αφανισμός του ανθρώπινου προσώπου. Οι σκλαβωμένοι λαοί έπρεπε να ξεχάσουν και να απαρνηθούν για πάντα τα ιδανικά με τα οποία είχαν γαλουχηθεί, την εθνική και πολιτισμική τους ταυτότητα, την ιστορική διαδρομή του τόπου τους. Έπρεπε να υφίστανται απίστευτα βάσανα και ταπεινώσεις για ένα κομμάτι ψωμί. Έπρεπε ακόμα, να σκάβουν οι ίδιοι πριν το θάνατό τους τη γη. Να ανοίγουν το λάκκο που θα γινόταν ο τάφος τους αμέσως μετά τη συγγή και απάνθρωπη δολοφονία τους από τους ναζί.

Δύο σχετικά περιστατικά, όπως τα συγκράτησαν τα παιδικά μάτια μου και όπως έμειναν ανεξίτηλα καταγεγραμμένα στη μνήμη μου, παρατίθενται εδώ, ως ευλαβικό μνημόσυνο στους ηρωικούς προγόνους μας.

Σκηνή, την οποία είχαν αντικρίσει τα μάτια μου το 1945, τότε που ήμουν παιδί στην Αγία Γαλήνη. Οι γερμανοί παύ, για να μη διαθέσουν υλικά να τροφοβήξει το κορμό, βιάζαν 4-5 άνδρες και το τροφοβότανε για να μεταφέρουν μπιέλα, τότε που ψιταχτανε, για δίκη τους εθνικήρητηρη, το δρόμο από Μεληριες προς Αγ. Γαλήνη.

Ο μελλοθάνατος χινηό με τον κορμό τον επίδοκο εκτελεστή του.

1. Άνδρες ζευμένοι στο κάρο

Η Γερμανία είναι σήμερα από τα πιο εύρωστα, από άποψη οικονομίας, κράτη του πλανήτη μας. Όμως η ανθρωπότητα δεν μπορεί να ξεχάσει το στίγμα το οποίο τη βαραίνει από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στον οποίο την οδήγησε ένας παρανοϊκός ηγέτης.

Οι γερμανοί ναζί φέρθηκαν με απίστευτη απανθρωπιά στο λαό της Κρήτης. Εκτός των άλλων επιστράτευαν τους άνδρες κάθε περιοχής, οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να εργαστούν σκληρά σε διάφορες αγγαρείες προς όφελος των κατακτητών. Ένα σχετικό περιστατικό, όπου οι ναζί είχαν υποχρεώσει άνδρες να σύρουν κάρο φορτωμένο με μπάζια, απαθανατίζεται στην εικόνα που ακολουθεί.

2. Ο μελλοθάνατος σκοτώνει τον επίδοξο εκτελεστή

Κάθε φορά που οι ναζί επρόκειτο να τουφεκίσουν κάποιον αθώο τον υποχρεώνανε να σκάψει ο ίδιος πρώτα τον λάκκο του. Σαν παιδί που ήμουνα τότε είχα ακούσει που λέγανε ότι ένας Κρητικός, τον οποίο επρόκειτο να εκτελέσουνε, όρμησε την ώρα που έσκαβε το λάκκο του και εσκότωσε με τον κασμά του ένα γερμανό στρατιώτη. Οι άλλοι γερμανοί τον εκτέλεσαν επί τόπου, όπως άλλωστε είχαν σκοπό να κάνουν, πιστεύω όμως ότι έφυγε από τη ζωή ικανοποιημένος για το μάθημα ανδρείας και περηφάνιας που έδωσε στους ναζί..

